

GAZSI JÓZSEF

A BORKANYUK-PARTIZÁNCSOPORT

„Valamikor a történelem elmondja az igazságot az én szerény személyemről is.”

(Borkanyuk Oleksza búcsúleveléből)

A VKF hírközpontjában szolgálatot teljesítő ügyeletes tisztnek 1942. január 6-án az adta a legtöbb gondot, hogy hogyan is összesítse a Zsablya környéki eseményekről sorban befutó jelentéseket. Az V. hadtest pl. hírül adta, hogy január 4-én délután egy megerősített csendőrzárőr Zsablyától K-re „csetnik bandától tüzet kapott”. Feltételezésük szerint mintegy 100 partizánnal álltak szemben, akiket — miután egy század erejű segítséget kaptak — este 7 óráig a nagybecskereki műúttól D-re szorítottak vissza. A sötétség és a nagy köd miatt az üldözést este 7-kor beszüntették. Magyar részről elesett 6 fő, s megsebesült 7 másik személy. A partizánok veszteségét 10 halottra becsülték.¹

Bár a harcok január 5-én és 6-án is tovább folytak, a Zablya—Csurog környékén vélt „felkelést” már a kezdet kezdetén leverték. A fasiszta pogromnak ezután mégis kb. 1870 főnyi védtelen polgári lakos esett áldozatául. Az újvidéki tragikus események is már a közvetlen közelben álltak.²

Az ilyen horderejű események mellett eleinte alig keltett feltűnést az a hír, amely a VKF/2 osztálytól futott be a VKF hírközpontba. Az ungvári határvidéki rendőrkapitányságra hivatkozva közölték, hogy 1942. január 4-én, éjjél körül, alacsonyan szálló repülőgép zaja volt hallható a 3. határvadász zászlóalj sávjában. Ezt követően, 10 órakor, a stebnai gátör jelentette, hogy a házától³ nem messze ejtőernyőre bukkant, amelyre bádogból készült szállító konténer van felerősítve.

A helyi szervek arra gyanakodtak, hogy valószínűleg partizán leszállás történt. Az ismeretlen ejtőernyősök hamarosan hallattak is magukról. A tatárhágói alakulatnál levő ún. „páncélház” — ott volt a 4. sz. határvadász őrs — 3 fős mozgó járőre egy szürkeruhás, géppisztollyal felszerelt egyéntől, a bázistól mindössze 400 méterre, az erdőben, váratlanul tüzet kapott. Lövéldőzés kezdődött, melynek során 2 határvadász katona a vállán megsebesült. A harmadik katona támogatta be őket az őrsre.⁴

A kassai VIII. hadtest távirata már összekapcsolja a részeseményeket, s arra a következtetésre jut, hogy a támadók „szovjet ejtőernyősök voltak”.

1 HL VKF 1941. 261. doboz. (d) 152. főlíó. (f)

2 Buzási János: Az újvidéki „razzia”. Budapest, 1963. 80. o.

3 A gátörház Kőrösmezőtől É-ra, 5 km-re van

4 VKF Uo. 150. f., 158. f.

A katonai vezetés így szerzett tudomást arról az eseményről, amelyet a történettudomány azóta már csak így emleget: a Borkanyuk-partizáncsoport bevétele a Kárpátokban.⁵

Az utóbbi időben előkerült néhány nagyfontosságú dokumentum, amely lehetővé teszi a csoport felkészítésének, az ellenük folyó hajszanak és a hadbírói eljárásnak minden eddiginél pontosabb megrajzolását. Ezek közül kiemelem az 5/5—1942 „Szigorúan bizalmas!” minősítésű jegyzőkönyvet, amelyet a rendőrség körösmezői határvidéki kirendeltsége terjesztett fel a VKF-hez. Ennek eredetije 1942. január 9-én a sztaniszlai SD (Biztonsági Szolgálat) parancsnokságon készült V. A. Razovszkij és Dékán József ejtőernyősök kihallgatása alkalmával. Mindketten a Borkanyuk-csoport tagjai voltak.

Már 1941-ben is szálltak le Magyarországon szovjet partizánok. A Szászrégnél és Miskolcnál bevetett csoportokat a horthysta elhárító szervek felszámolták. Az is igaz, hogy ezek eredetileg Romániába és Szlovákiába indultak, s csupán tévedés folytán kerültek magyar földre. Még jó néhány más csoportról is tudomásunk van, de azokat nem sikerült felderíteni. Ezek észrevétlenül beolvadtak a lakosság soraiba és megkezdték tevékenységüket.

A Borkanyuk-csoport volt az első nagyobb létszámú, a II. világháború alatti Magyarország területére szánt, oda be is vetett, zömmel magyarországi illetőségűekből álló csoport, amellyel a fasiszták szembekerültek. A deszantban ukrán, orosz és magyar nemzetiségű partizánok voltak.

A Borkanyuk-csoportnak mind katonai, mind politikai szempontból nagy jelentősége volt. A tevékenységüket méltató „Kárpáti kalendárium” 1975-ben ezt írta róluk: „A partizánmozgalom vezérkara tudomást szerzett, hogy Kárpáton túl illegális kommunista szervek működnek, s ellenállást tanúsítanak a megszállókkal szemben. A KMP vezetősége tapasztalt szervezők egy csoportját azzal bízta meg, hogy Borkanyuk vezetésével hangolják össze ezek tevékenységét, s alakítsanak újabb osztagokat.”⁶

A partizánok felbukkanása a Tatár-hágó körzetében a katonai vezetés számára azt jelentette, hogy a jövőben is számolniuk kell e harci forma alkalmazásával. A csoport feltűnésének politikai jelentősége is volt. A Borkanyuk ellen később lefolytatott hadbírói eljárás és per részét képezte annak az irtóhadjáratnak, amelyet a horthysta rendőrség és a VKF/2 defenzív osztálya a haladó erők, mindenekelőtt a kommunisták ellen folytatott.

1942. május 1-én kezdődött meg az a nagy letartóztatási hullám, amely szétzúzta a magyar függetlenségi mozgalom oly szépen induló, lassan megizmosodó erőit. A nyomozó szervek több mint 500 kommunistát, baloldali szociáldemokratát, szakszervezeti funkcionáriust tartóztattak le, gyötörték meg, ítélték súlyos börtönbüntetésre. Halálra kínozták Rózsa Ferencet, kivégezték Schönherz Zoltánt, a KMP vezetőit.⁷

A Borkanyuk-ügy látszólag beleillett a nyomozó hatóságok azon koncepciójába, hogy Moszkva beavatkozik a magyar viszonyokba, s belső harcot kezdeményez. Nemcsak a kormány, de egyenesen a rendszer megbuktatására is törekszik. Azt hangoztatták, hogy a kommunisták idegen érdekeket szolgálnak, s tevékenységük egyedüli célja a Szovjetunió megsegítése, tehermentesítése. „Az utóbbi időben az ellenséges részről Magyarországra küldött forradalmi utasításoknak megfelelően arra törekszenek, hogy Magyarország a hadseregét a had-

⁵ Átnézve a témára vonatkozó — s hozzáférhető — teljes forrásanyagot, a visszaemlékezéseket, a levéltári, a könyvészeti és sajtóanyagot, arra a következtetésre jutottam, hogy a csoport tevékenységét nemhogy közvéleményünk, de még a szakemberek se n ismerik. A publikációk rengeteg téves adatot tartalmaznak, egymásbólélnek, s telve vannak jóindulatú ferdtételekkel.

⁶ Kárpáti Kalendárium. 1975. 63. o.

⁷ *Pintér István*: Magyar antifaszizmus és ellenállás. Budapest, 1975. 92. o.

szintéről vonja vissza” — említi a VKF bírósága a KMP 1942-es tevékenységét elemezve.⁸

Azt állították, hogy a kommunisták idegen ügynökök, akik egy velünk hadban álló ország javára kémkednek. A későbbi Borkanyuk-perben is visszatér a sztereotíp mondat: „a magyar állam fegyveres erejének hátrányt, az ellenségnek előnyt okozni megkísérelte.”⁹

Felkészülés a partizánharcra

Oleksza Borkanyuk a hitleri orvtámadás után nyomban katonai szolgálatra jelentkezett. 1941. június 23-án lépett a Vörös Hadsereg kötelékébe.¹⁰ Mint magas képzettségű politikai munkás, több emigráns kommunistával együtt ő is arra készült fel, hogy hazatér szülőföldjére az antifasiszta mozgalom, a népi partizánháború vezetésére.

A kiképzés során gyakorolták az ejtőernyős ugrást, a rádióadók használatát, a fegyverek kezelését. Elsajátították a vasutak és más műtárgyak robbantásának technikáját. Foglalkoztak az illegális munka és a konspiráció módszereivel, megismerték a partizánmozgalom harci taktikáját.

Már 1941 szeptember havában, a Csehszlovák KP és a KMP moszkvai vezetőségei kezdeményezésére, a politikai emigránsokból néhány csoport alakult, azzal a szándékkal, hogy hazatérve segítsék az illegális földalatti munkát. A magyar párt vezetői is javasolták, hogy Borkanyukot is küldjék haza a kárpát-aljai partizánharc irányítására.¹¹

Az egyik csoport élére valóban őt nevezték ki. Ekkor írta feleségéhez: „Csak büszke lehetek rá, hogy a Párt ilyen nagyszerű feladattal bízott meg. Minden erőmet, minden tudásomat latba vetem, hogy ezt a feladatot becsülettel teljesítssem.”¹²

1941 szeptemberében már egy különleges bázison találjuk őt és leendő harcostársait. Ez Moszkva mellett volt, és Szhodnyának hívták. Itt készültek fel, vagy kaptak végső kiképzést azok a magyar, román, bolgár, finn és német hazafiak, akik illegális pártmunkára, vagy a fasizmus elleni partizánharcra jelentkeztek.¹³

Biztos adat van rá, hogy 1941. szeptember 23-án már mindazok a személyek Szhodnyán tartózkodtak, akik később a Borkanyuk-csoportba — és a később említendő ún. II. csoportba — beosztást nyertek. Borkanyuknál a következők voltak:

Valódi név	Beosztás	Orosz név	Nála lévő iratok	Társa így említi
1. Oleksza Olekszijovics Borkanyuk	parancsnok	Boriszov	Popovits László	Nyikolajevics Alekszej
2. Hábermann Sámuel	pk. h.	Bondarenko	Spiegel Lajos	
3. Mozsarovics Mihály		Zajec	Dudás Mihály	
4. Dékán József		Szmirnov	Bartuk János	
5. Kővágó Gyula		Bogdanov	Kovács Ferenc	
6. Vitalij Alekszandrovics Razovszkij	rádiós	Macedoni ¹⁴		

8 Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Szerk.: Harsányi János. Budapest, 1966. 161. o.

9 HL HM 1942. éln. 13. oszt. 35 580

10 Hadbíróági perében 1941. július 2-a szerepel.

11 *Ivan Hrancsak*: Oleksza Olekszijovics Borkanyuk. Uzshorod, 1975. 89. o.; Kárpáti Kalendárium. 1975. 62. o. Hrancsak műve még e témában: Oleksza Borkanyuk Polumjannüj borec za vizvolennja trudjascih Zakarpattja. Kijev, 1956.

12 *Ivan Hrancsak*: Oleksza Olekszijovics Borkanyuk. Uzshorod, 1975. 89. o.

13 VKF 1941. 267. d. 360. f. 4114. sz. Razovszkij anyaga, Dékán József a 205/II. lövészetredet említi a kiképzés ezredként:

A felkészítésre Kerekes Erdei Józsefnek, a szerző számára adott visszaemlékezését használtam fel. Kerekes szerint a felkészítés a Vörös Hadsereg vezérkara egyik speciális iskoláján történt. A Geroj Karpat (Uzshorod, 1972. 179. o.) c. kiadvány szerint viszont a Partizánmozgalom Központi Törzse iskoláján résztultek kiképzésben.

14 Összeállítás a különböző forrásokból.

Kétségtelen, hogy a csoportból, tudásánál, tapasztalatánál, politikai érettségénél fogva magasan kiemelkedett Borkanyuk személye. Hosszú éveken át annak a területnek pártéletét és munkásmozgalmát irányította, ahová rövidesen hazafelé készülődtek.

Röviden tekintsük át most életútját.¹⁵

1901. január 11-én született a Verhovina vidékén elterülő Jászinyán, azaz Körösmezőn, egy szegény favágó családjában. A tehetséges gyermek magánúton tanult, s elvégezte a munkácsi kétéves kereskedelmi szakiskolát, majd Ungváron az ún. kereskedelmi akadémiát.

Már diákkorában kapcsolatba került a munkásmozgalommal, a kommunista párttal. 1924-ben felvették a Kommunisták Ifjúsági Szövetségébe, majd egy évre rá a pártba. Élete ettől kezdve mindvégig összefonódott a munkásosztály, a forradalom ügyével.

A CSKP KB javaslata alapján Borkanyuk Németországban át a Szovjetunióba utazott tanulmányai folytatására. Mint Wolf Sándor nevű üzletember, 1926-ban lépett át a határt. Ezután a harkovi egyetem újságírói fakultását végezte el.

1929 augusztusában hazatért, ahol a munkák sokasága várt reá. Hamarosan az országgrész kommunista ifjúsági szervezetének titkára, s egyben a Pracjujcsa Mology, azaz a Dolgozó Ifjúság c. lap szerkesztője lett. Borkanyuk a hivatásos forradalmár életét élte. Erejének nagy részét a tömegek körében végzett munka kötötte le.

1931-ben átvette a Kárpátszka Pravda szerkesztését, s beválasztották a párt országgrészi bizottságába. Tagja volt a CSKP Központi Bizottságának is. Kevert nemzetiségű területen, bonyolult politikai viszonyok között, a gazdasági világválság bajaival tetőzve, sikerrel folytatta harcát a dolgozók igazáért.

Borkanyuk 1933-ban a CSKP országgrészi bizottságának első titkára lett. Vezetése alatt Kárpátalja dolgozói tüntetések, sztrájkok sokaságával tiltakoztak a burzsoá uralom ellen. Az 1935-ös választásokon a kommunista párt került az első helyre, megszerezve a szavazatok 25,6 százalékát. Ekkor került be Borkanyuk is a csehszlovák parlamentbe. Ez olyan nagy jelentőségű tény volt, hogy később még a horthysta hadbíróóság is kénytelen volt respektálni. Képviselői voltára az ellene folyó perben többször is rámutattak. Parlamenti felszólalásaiban Kárpátaljának önkormányzatot, népének munkát, kenyeret és szabadságot követelt.

Nagy élménye volt, hogy Gottwald, Siroky, Sverma és Zápotocky társaságában részt vehetett a Komintern VII. kongresszusán. Szirovoj álnéven fel is szólalt a világ kommunistáinak mérőföldkövé váló tanácskozásán.¹⁶ Ettől kezdve élete fő tartalmát a fasizmus elleni harc töltötte be. Hamarosan eljutott politikai pályafutása csúcsára: — 1936 áprilisában beválasztották a CSKP Politikai Bizottságába.¹⁷

Látva a Csehszlovákia integritását fenyegető veszélyeket, Borkanyuk és munkatársai még időben felkészítették a pártot az illegális, a földalatti munkára. Az első bécsi döntés elől a pártvezetés áttelepült Husztra. Ekkor azonban már felgyorsultak az események.

1939 tavaszán eldőlt Csehszlovákia sorsa. Hitler elfoglalta Cseh- és Morvaországot, ügynökei létrehozták az „önálló” Szlovákiát. Március 15-én Horthy csapatai megszállták Kárpátalját. Borkanyuk egy nappal ezután, március 16-án éjszaka, 2 elvtársa, Turjanica Iván és Weisz Sámuel kíséretében elindult, hogy

15 *Iván Homenko*: Szabadságunkért harcoltak. Uzshorod, 1974. 96. o.; Életére lásd: *O. Borkanyuk*: Csím je dla nasz Radjanszkij Szozuz. Uzshorod, 1976. *Iván Hrancsak*: Oleksza Olekszijovics Borkanyuk. Uzshorod, 1975.

16 Beszédét l.: Kárpáti Kalendárium. 1975. 87. o.; *O. Borkanyuk*: Csím je dla nasz... i. m. 165. o.

17 *Roják Dezső*: Akik nem hajtottak fejet. Bratislava, 1963. 72. o.

Románián át a Szovjetunióba jusson. Néhány hónap múlva követte őt felesége, Szerén Borkanyuk is.

Szovjet földön előbb a Moszkva melletti Opalisz községben¹⁸ üdült, majd a Vörös Segélynél. azt követően pedig a Kominternnél kezdett dolgozni. Ekkor teremtetett újra szoros kapcsolatot az emigrációban élő cseh, szlovák és magyar kommunista pártvezetőkkel. Ismerte Rákosi Mátyást, a Komintern titkárárt is. A szorosabb kapcsolatra annál inkább szükség volt, mert a Komintern titkársága a kárpátaljai terület kommunista mozgalmának irányítását a KMP szervezeti keretei közé utalta.¹⁹

Borkanyuk 1941 januárjában elnyerte a szovjet állampolgárságot. Alig fél évre rá Hitler csapatai megtámadták a Szovjetuniót. Eljött a fegyveres önvédelmi harc időszaka. Oleksza szolgálatra jelentkezett a Vörös Hadseregbe.

Hábermann Sámuel szabómunkás 1899. augusztus 13-án született. 1941-re már régi harcosa volt a munkásmozgalomnak. Részt vett az első világháborúban. Az Októberi Forradalom után vörösgárdista lett. 1921-től a CSKP tagja volt, majd a munkácsi járási pártszervezet titkáráként dolgozott. Vezetése alatt a városi pártszervezetben pezsgő, eleven élet folyt.

Parlamenti képviselőnek jelölték, de a május elsejei beszédéért börtönbe került, s egy évig fogva tartották. Tagja volt a munkácsi városi tanácsnak is. Szűkebb hazájának minden faluját, városát, hegyét jól ismerte.

A horthysta megszállók elől menekülve elhagyta Kárpátalját. A Szovjetunióban önként jelentkezett a Vörös Hadseregbe, Vorosilovgrádban ejtőernyős kiképzésben részesült, majd partizánmunkára kérte magát.²⁰

Mozsarovics Mihály életrajzi adatait csupán szórványosan sikerült összeállítani. 1899-ben született. 1924-től a CSKP tagja. 1929-ben Berlinben részt vett a nemzetközi antifasiszta kongresszuson, ahol fel is szólalt. Régi tapasztalt pártmunkás volt, aki már 1933-tól együtt dolgozott Borkanyuk első titkárral. A huszti járási pártbizottság titkára volt, és a CSKP megyei pártbizottságának tagja. Egy időben az országrészi pártbizottság instruktoraként a nagyobb vidéki pártszervezetekkel való összeköttetést biztosította. 1939-ben, már március elején, a Szovjetunióba emigrált.²¹

Dékán József 1916-ban a Garam menti Libád községben, az egykori Esztergom megyében született. Tanult szakmája vasesztergályos volt. 1929-ben munkát keresve feleségével együtt Franciaországba ment. Egy Párizs környéki gyárban dolgozott. A spanyol szabadságharc kitörésekor 2 fivérével együtt önként jelentkezett a Nemzetközi Brigád soraiba. A magyar zászlóalj géppuskás századába osztották be.²²

Később Zalka Máté gépkocsivezetője, kísérője lett. Egy feladat teljesítése közben súlyosan megsebesült. Bajtársai vitték át Franciaországba, ahol sok más magyarral együtt őt is internálták. A szovjet kormány azonban segítségükre sie-

18 Itt ismerkedett meg vele Friss István (Lobogó, 1962. október 3.) és Skolnik József (L.: *Vadász Ferenc: Föld alóla*. fénybe. Budapest, 1969. 99. o.)

19 A boldogság felé. Kárpánton túl vázlatos története. Uzshorod, 1975. 133. o.

20 *Vadász Ferenc: Legenda nélkül*. Budapest, 1975. 64. o.

21 *Kárpáti Kalendárium*. 1975. 62. o.; *Ivan Hrancsak: i. m.* Uzshorod, 1975. 45. o.; *Boldogság felé. i. m.* 140. o.; *O. Borkanyuk: Csím je dla nasz... i. m.* 329. o. 175. jegyzet.

22 *Dékán József Libád-i születését* (Luba, Csehszlovákia) a község párttitkáranak a szerzőhöz intézett levele is megerősíti. *Dékán* itt ismertetésre kerülő életrajzába jelenlegi tudomásunk szerint nem illeszthető be az a néhány mozzanat, amely a HM 1942. éln. 13. oszt. 45 653 sz. iratban található. Az ottani adatok szerint *Dékány József* (sic!) kárpátaljai lakos volt, aki kiképzés céljából szökött ki a Szovjetunióba. Szökését Sajovic Chaskel segítette elő. Ugyanakkor számos mozzanat — a bevetés dátuma, az elfogás ténye, az elfogott partizán átadása a magyaroknak — arra utal, hogy *Dékány* azonos *Dékánnal*. Lehetséges, hogy az elfogott *Dékán József* a kihallgatás során megkísérelte összeküszálni, leplezni az előéletét. *Vadász Ferenc: Legenda nélkül*. I. m. 36. o.

tett. 1939. április 6-án felesége és 3 esztendőös kislánya kíséretében a Le Havre-i kikötőben felszállt a „Szmolnij” nevű szovjet hajóra, amely Leningrádba vitte a volt internáltakat.²³

Dékán József üdülőbe, majd kórházba került, hogy minél előbb felépüljön. A hitleri támadás után — noha az egészsége még nem is volt teljesen rendben — önként jelentkezett a Vörös Hadseregbe. Itt speciális tevékenységre választották ki. „Amikor megtudta, hogy Oleksza partizán feladatot kap, rögtön követelte, hogy őt is osszák be mellé... Számtalanszor kijelentette, hogy nincs olyan feladat, amelyre Olekszával együtt ne vállalkozna” — emlékszik vissza harcostársa, Fodor Zoltán.²⁴

Kérését teljesítették. Gyorsított ejtőernyős kiképzésben részesült, majd hamarosan beosztották a Borkanyuk vezetésével szerveződő partizánosztagba.

Kővágó Gyula volt a csoport ötödik tagja. Igazi neve Fehér Gyula volt. 1909- vagy 1910-ben született. 1929-től a KMP tagja volt, s részt vett az illegális mozgalomban. Budapesten a Paszományárugyárban volt portás. 1934-ben a KMP Moszkvába, a Lenin-iskolába küldte. Itt 1936 tavaszán végzett. A párt ekkor még nem küldte haza, így esztergályosként kezdett dolgozni. A háború kitörésekor a külföldiek gyülekező helyén, a Nemzetközi Vörös Segély központjában, szolgálatra jelentkezett. Szhodnyán tanult, ejtőernyős kiképzésben résült, majd őt is beosztották a Borkanyuk-csoportba.²⁵

V. A. *Razovszkij* 1912. április 24-én a Dnyepropetrovszk körzetéhez tartozó Pavlovgrádban született. Apja könyvelő volt. Középszintű végzettségű, majd a Vörös Proletár gépgyárban lakatosként dolgozott. Nagyon érdekelte a rádiózás, s ezért a munka mellett elvégezte a felsőfokú rádiótechnikai iskolát is. 1937-ben kapta meg mérnöki oklevelét. A mozgósításig a hírszerző népbiztosság állományában főmérnöként tevékenykedett. Moszkvában lakott, a Szadovo-Szuharovszkaja utca 9. szám alatt. Felesége és gyermeke is volt.

1941. augusztus 20-án vonult be katonai szolgálatra. A Moszkvában állomásozó 5/b. rádiószázadhoz osztották be, ahol fegyverismeretet tanult, gyakorolta a morzézást, a rádiószerelést. Ezután mint oktatótiszt — századosi rangban — egy csoporthoz került, ahol diverziós, partizán és speciális feladatokhoz képeztek rádiósokat.

Razovszkij kitűnő szakember volt, s ezért őt is front mögötti tevékenységre, az ellenség hátában végzendő munkára vették számításba. Részt vett egy ejtőernyős tanfolyamon, s ennek során gyakorló ugrást is végrehajtott.

Innen egy katonai híradó szakaszhoz vezényelték, ahonnan 1941. szeptember 5-én Szhodnyába irányították.²⁶

Itt az egyes csoportok el voltak választva egymástól, az ottlevők nem beszélhettek, nem ismerkedhettek. Erre csak később, a harci bevetést közvetlenül megelőzően, s csupán véletlenül kerülhetett sor. A németek pl. 1 kilométernyire voltak a magyar csoport körletétől. A résztvevőkről így beszél V. A. Razovszkij, a csoport későbbi rádiója: „Nézetem szerint az ottani külföldiek mind kommunisták voltak, kik hazájukból emigráltak.”

Úgy tűnik, hogy Szhodnyában már nem folytattak szakirányú — pl. ejtőernyős — képzést, s itt már csak a csoportok összeszoktatása, meghatározott

23 Fodor Zoltán: Az A—3131-es hazatér. Budapest, 1964. 87. o.

24 Uo. 109. o.

25 Kerekes Erdei József és Balogh Mária adatközlései nyomán.; Kárpáti Kalandárium. 1975. 72. o.

26 VKF 1942. 267. d. 359. f.; A csoport tagjaira még l.: Geroj Karpat. Užsborod, 1972. 179. o.

feladataikra való felkészítése folyt. E mellett gyakorolták a céllovést, a robbantások technikáját is. Borkanyuk és a rádiótávírász pl. itt sajátították el a rejtjelezés tudományát.

A szhodnyai „összeszoktatás” során a csoport minden egyes tagjával megismertették leendő feladataikat. A bevetést az Északkeleti Kárpátokban, a Ploszkoj és Dolgoj hegyek közé tervezték. A csoport tagjai tudták, hogy Magyarországra, Kárpátaljára kell jönniük, ahol a földreszállás után katonai és politikai jellegű feladatok vártak rájuk.

Az ilyen típusú csoportok esetében a megbízatás rendszerint kombinált jellegű volt: egyaránt meg kellett oldani politikai, pártszervezői, hírszerzői, partizán- és harci jellegű feladatokat is.

Razovszkij szerint „a munkás néppel kellett összeköttetésbe lépniük, s őket a lehetőség szerint fegyverekkel kellett ellátni. Az üzemekben nyugtalanságra kellett szítani. A vasútvonalakat és egyéb fontos üzemeket robbantásokkal tönkre kellett tenni.”²⁷

Feladatuk kapták a nagybocksói vegyészeti gyár²⁸ felrobbantását, a fatelep felgyújtását. Meg kellett rongálniuk a körösmezői vasútvonalat, el kellett pusztítani az ott található hidakat, műtárgyakat. Mindezzel akadályozniuk kellett a magyar csapatok utánpótlását. A náluk található nagy mennyiségű robbanóanyag is arra utalt, hogy az egyik fontos feladatuk a robbantások végrehajtása volt.

A magyar hadbíróóság ténymegállapítása szerint Borkanyuknak és csoportjának az volt a feladata, hogy „hadifontosságú üzemekben és tereptárgyakon rombolást kövessen el, továbbá, hogy Kárpátalja területén az elégedetlen elemekből partizánmozgalmat szítson.”²⁹

Utasítást kaptak, hogy a vasúti forgalomról, a csapatok mozgásáról, fontosabb személyek utazásáról rádióon küldjenek értesítést megbízóiknak. Kapcsolatot kellett teremteniük olyan személyekkel, még fasisztákkal is, akiktől információkat remélhettek.

Ismerünk olyan adatot is, hogy a partizáncsoport vezetői személyre szólóan további megbízatásokat és feladatokat is kaptak. Ezek között szerepelt az is, hogy vegyék fel a kapcsolatot a Kárpátalján élő kommunista vezetőkkel. Ezek tehát pártutasítások voltak, s kidolgozásukban a KMP Moszkvai Bizottsága vezetői is részt vettek.³⁰

Mint utaltam rá, 1939. március 15-e után a Komintern határozata értelmében Kárpátalja kommunista szervezeteinek irányítását a KMP vette át. A Borkanyuk-csoportot a magyar párt szervezte meg, irányította, s küldte haza Magyarországra.³¹

A Borkanyuk-csoport felkészítése 1941. szeptember 24-re teljesen befejeződött. Az előjáró szervek egy kis házi ünnepséggel, búcsúesttel akarták emlékeztetessé tenni a napot. A vacsorán részt vett egy tábornok, a hírszerző szolgálat vezérkari főnöke, a szolgálat politikai biztosa, és a Komintern egyik titkára, Rákosi Mátyás is.

A vacsorán Borkanyukék egy másik vegyes állományú csoporttal, a velük együtt kiképzett ún. II. sz. csoporttal is találkoztak, amely úgyszintén befejezte felkészülését a magyarországi bevetésre.

27 VKF 1942. 267. d. 360. 362. f.

28 A. J. Puskás: Vengrija v godü vtoroj mirovoj vojnü. Moskva, 1966. 219. o.; Csendőrségi lapok 1942. november 1.; Népszabadság 1971. január 10.

29 HL HM 1942. éln. 13. oszt. 35 580.

30 VKF 1942. 267. d. 360. f.

31 *Homenko*: i. m. 99. o.

Grisin, a II. csoport rádiósa, később elmondta a vacsoráról távol levő barátjának, Razovszkijnak, hogy „az esten igen sokat beszéltek magyarul, úgyhogy nem értett meg mindent”. Pohárköszöntő hangzott el, hogy „feladatuk teljesítése Szovjet-Magyarország részére szükséges és kívánatos.” Itt, a vacsorán, újra ismertették leendő feladataikat is.

Szeptember 25-én Borkanyukék egy moszkvai repülőtérrel a Krimbe indultak. Voronyezsi és rosztovi leszállás után 1941. szeptember 28-án érkeztek meg Szimferopolba. Ez a terület már a német gépek hatósugarán belül feküdt. A repülőteret éppen a megérkezésük napján érte bombatámadás.³²

Szimferopol és a tenger melléke az időben a Délkelet-Európába tartó partizáncsoportok kiindulási bázisa volt. Ide érkezett meg Moszkvából a II. sz. magyar csoport is. A tengerpart menti Anapában több bolgár csoportot is felkészítettek. Az egyik az október 12-e körüli napokban el is repült Bulgáriába. Feladatukat az erős elhárító tűz és motorhiba miatt nem tudták teljesíteni. Ezért visszatértek a kiindulási bázisra. December elején aztán egy Novorosszijszkból induló tengeralattjáró szállította át őket Bulgáriába.

Más adatok is megerősítik, hogy 1941. augusztusától 7 csoportban 55 bolgár politikai emigráns tért haza a Szovjetunióból a népi ellenállás, a fegyveres partizánharc és az illegális pártmunka támogatására. A csoportok indulási dátuma: augusztus 11., 28.; szeptember 10., 13., 18., 22 és október 6. Ehhez jön még az említett október 12-i anapai csoport is. Őt csoport ejtőernyővel szállt le, kettő búvárhajóról lépett partra.

A Krímből 1941. szeptember 28. és november 10. között két román csoportot is útnak indítottak. Ezek állománya részben szovjet fogságba került, s antifasiszta harcra jelentkezett román tisztekből állt.³³

Október 22-én Szimferopotl evakuálni kellett. A magyar csoport egy Zorin nevű őrnagy vezetésével tehergépkocsin áttelepült Anapába. Egy villában szállásolták el őket, amely a „Fekete-tengeri híradó állomás” fedőnevet viselte. Rajtuk kívül románok és besszarábiaiak is voltak itt. Ezek előtt saját nevüket nem használhatták, hanem álnéven mutatkoztak be. Hogy jelenlétük ne legyen feltűnő, ruházatukat lecserélték, s ettől kezdve ők is a Vörös Hadsereg nyári egyenruháját viselték.

A német SD és a magyar defenzív szervek később arra a következtetésre jutottak, hogy Anapa a szovjet felderítők és partizánok fontos kiindulási bázisa lehet.

Megtudták, hogy Anapa csupán egyik alárendelt szerve az egyik novorosszijszki parancsnokságnak. Az anapai csoportok vezetője bizonyos Paraszelvev nevű őrnagy volt. Az induló csoportoknak pedig Truszov őrnagy adta meg a legvégső eligazítást. Ismert lett még Zorin őrnagy, valamint Alekszander Barikin főhadnagy neve is, aki a partizánokat a célterület fölé is elkísérte.

Anapában nemcsak csoportokat, de egyes személyeket is — köztük nőket — felkészítettek a fasiszták hátországában történő ejtőernyős bevetésekre, „különleges megbízatással”. Az egyik vallomástevő 4 ilyen partizánőről tesz említést.³⁴

A magyar elhárító szervek az ún. II. sz. magyar csoportról igyekeztek adatokat gyűjteni. Megtudták pl., hogy az előzetes tervek szerint a gép pilótája 1942.

32 Előzőekre: VKF 1942. 267. d. 360. f.

33 Bulgariens Volk im Widerstand. 1941—1944. Berlin, 1962. 34., 385. o.; Heinz Kühlich: Partizánháború Európában. 1939—1945. Budapest, 1973. 87. o.; 1941. december 27-én és 1942. január 5-én 2 lengyel csoport is hazatért a Szovjetunióból. Ezek a puskinói Komintern iskola hallgatói voltak. Később ők szervezték újjá a lengyel KP-t. L.: Gac-Grot-Szota: Geschichte der Polnischen Armee. Berlin, 1978. 34. o.

34 VKF 1942. 267. d. 360—362. f.

január 28-án — holdtöltekor — készül Magyarországra repülni. A bevetés időpontja az időjárástól függően esetleg február 10-ig tolódhat el.³⁵

Erről a titokzatosnak tűnő II. csoportról néhány adat az SD-nek is tudomására jutott. Megállapították, hogy eredetileg nem Borkanyukéknak kellett volna elsőként Magyarországra jönniük, hanem január 3-án — „ha ... jobb idő lett volna ...” — a II. csoport került volna bevetésre. Ezt Dékán József is megerősítette, aki közölte, hogy a tengerpart menti Gelendzsikben találkoztak is a II. csoportbeliekkel. De aztán valamilyen ok folytán mégis Borkanyukék repültek el elsőnek, január 4-én, s azzal számoltak, hogy a többiek 28-án jönnek utánuk.³⁶

A magyar katonai szervek a II. csoport létét komolyan vették, s tényleges bevetésével számoltak. A VIII. hadtestparancsnokság 1942. január 13-án azt jelentette a VKF-nek, hogy „az állítólagos tervről a határ vadász dandár alakulatait tájékoztattam”.³⁷

A kassai hadtest január 22-én táviratilag hívta fel a VKF figyelmét egy titkos rövidhullámú adó — feltehetően a Kossuth rádió — egyik hírére. E szerint a rádió figyelmeztette a Felvidék és Kárpátalja lakosságát, hogy február 10-e és március 1-e között ne utazzon éjszakai vonattal. A hír „összefüggésben látszik lenni a Sztaniszlauban kihallgatott ejtőernyősök vallomásával, mely szerint január hó 28-a körül újabb ejtőernyősök bevetése várható.”³⁸

Az elhárító szervek nyomozása szerint a II. csoportban voltak:

1. Heinz József (orosz nevén Csipengó). A nemzetisége ismeretlen. Hat nyelven beszélt, köztük kitűnően németül.
2. Lendney Iván³⁹ (Rovnyak). Magyarul keveset tudott.
3. ? Miska (Bondar). Román katona volt. Valószínűleg román.
4. ? Vaszil (Csernogorszki). Valószínűleg ukrán volt, mert lengyelül és valamiképpen két magyarul is értett. Ő volt a „magas” vagy „lord” becenevű fiatal.
5. Roskovics, Ivan Ivanovics. Ukránul beszélt, s magyarul is értett.
6. Nyikolaj Szergejevics Grisin, a csoport rádiósa, Razovszkij barátja.

Ennyit tudott meg tehát az elhárítás. Mint látni fogjuk, a legfontosabb személyeket, tulajdonságaikat és körülményeiket sikerült elkonspirálni.

Nem tartozott a II. magyar csoporthoz az a kb. 25 éves férfi, aki ott Peter Ivanov néven szerepelt. A társai Koljának is szólították. Egészen bizonyos, hogy ez a név is költött név volt. Apja Prágában élt, s valamilyen magas állást töltött ott be. Ivanov foglalkozása technikus volt. Kitűnően beszélt csehül és németül, ezért egyesek osztráknak vélték. A tervek szerint ő is a II. csoporttal repült volna, s a gép elsőnek őt tette volna le, valahol cseh terület felett.⁴⁰

A II. csoportot körülvevő homály számomra csak akkor oszlott el, amikor a készülő antifasiszta lexikon anyaggyűjtése során megismerkedtem Erdei Józseffel, illegális nevén Kerekes Mihállyal, a II. csoport egykori tagjával.

Ekkor sikerült csak azonosítani a fentebb említett személyeket is. Kiderült, hogy Heinz József Rózsa Richárdal⁴¹ azonos, Miska pedig Kerekes Mihállyal.⁴² Roskovicsnak Turjanica Iván⁴³ felel meg. Peter Ivanov pedig Kolja névre hallgatott.

35 VKF 1941. 264. d. 184. f.; 1942. 267. d. 4152.

36 VKF 1941. 261. d. 107, 184. f.; 1942. 267. d. 365. f.

37 VKF 1941. 261. d. 184. f.

38 VKF 1942. 267. d. 4152.

39 *Homenko: Szabadságunkért...* i. m. 102. o.; *O. Borkanyuk: Csim je dla nasz...* i. m. 329. o., 176. jegyzet.

40 Kerekes Erdei József visszaemlékezése.

41 A szocialista forradalomért. Szerk. Bakó Ágnes. Budapest, 1975. 569. o.; *Népszabadság*, 1963. június 2., 1968. június 3.

42 Kerekes Erdei József 1934–36-ban Moszkvában, Lenin iskolán tanul. A háború kitörésekor katonai szolgálatra jelentkezik. A Borkanyuk csoport II. részlegébe kap beosztást. Később még 3 alkalommal készítik elő bevetésre, amelyekre végülis nem került sor. A kijevi partizániskola tolmáca, fegyvermestere is volt, ahonnan törött lábbal a Tudományos Intézethez, azaz a Kominternhez rendelték.

43 Turjanica Ivánra 1: *O. Borkanyuk: Csim je dla nasz...* i. m. 327. o., 160. jegyzet.

Erdei visszaemlékezése szerint röviddel a háború kitörése után a Vörös Hadsereg vezérkara felügyelete alá tartozó szhodnyai kiképzőbázison már együtt volt azon magyarok csoportja, akiket a későbbi Borkanyuk-osztagba terveztek bevetni. A későbbi II. csoportbeliek együttesen részesültek kiképzésben. Rózsa már ekkor ott volt velük. Nem világos, hogy az I. részleghez tartozókkal már ekkor találkoztak-e — a záró vacsorát kivéve —, vagy csupán később, a Krimben.

A felkészítés után a II. csoport egy nagy géppel mélyrepülésben Szimferopolba ment. Innen kerültek Anapába, egy gyermeküdülőbe. Itt tovább folytatták kiképzésüket. Később Anapából Novorosszijszkon túl, Gelendzsikbe kerültek, Szolnce Dar-ba, ahol az ottani vízi repülőtér szolgált volna számukra kiindulási bázisul.

Ők akkor úgy tudták, hogy 12 fővel valamennyien a Borkanyuk-csoportot alkotják, akiket megfelelően nagy szállítógép híján két részletben akarnak Magyarország fölé vinni. Közös volt a célterület is. A leszállás helyét „mi választottuk ki Körösmező környékén” — említi Erdei József. Borkanyukék január 4-én el is repültek, noha ők eredetileg a 2. fordulóban mentek volna Magyarországra.

A Rózsa-féle részleg bevetése azért késett, mert nem volt megfelelő szállítóeszköz. Borkanyukék gépe visszatérőben eljegesedett, lezuhant, roncsai a török partokra kerültek. Elpusztult a gép 7 főnyi személyzete is. Erdei szerint az esetet a korabeli lapok is megírták.

A II. részleg a későbbiekben sem került már bevetésre. Ennek oka az volt, hogy miután nem jött létre Borkanyukékkal a rádiókapcsolat, a II. csoport útának indítását Dimitrov már nem engedélyezte.

Az egyik napon megjelent a II. csoportnál egy Szmirnov nevű alezredes. Közölte, hogy a fronton súlyos a helyzet, s nem kerül sor újabb bevetésre. (Nem is indult újabb deszant, csak 1943 májusában, a sztálingrádi győzelem után. — G. J.)

Szmirnov ez alkalommal hosszasan tárgyalt Rózsával, aki valami más megbizatással hamarosan el is került a csoporttól. A többieket áprilisban Krasznodarba vezényelték, hogy onnan kerül majd sor bevetésükre. 1942. május 12-ig várakoztak itt, majd visszarendelték őket Szhodnyába.

Később a II. részleg újra együtt volt, tanultak, az illegális föld alatti munkára készítették fel őket. Majd a kiképzést beszüntették a „következő rendelkezésig.” De utasítás csak nem jött, s az embereket más feladatokra vették igénybe.⁴⁴

1943 tavaszán, nyarán újra elkezdődött a kisebb magyar csoportok felkészítése. A Komintern ezeket lengyel földön át akarta Magyarországra küldeni. Mint ismert, ekkor indult haza a Rózsa—Fodor—Visontai-csoport (1943. június 2.) valamint a Killián—Turjanica Anna-csoport (július 25.). A már említett Kerekes Erdei József úgy tudja, hogy eredetileg ő lett volna Rózsával egy párban, ha törött lába nem akadályozza meg ebben. Rózsa így Fodor Zoltán és Visontai Ilona kíséretében indult el, hogy Varsó át hazajusson. A gépből a lengyel célterület fölött ki is ugrott, földet ért, de azután teljesen nyoma veszett.

Rózsa Richárd, a nagy magyar forradalmár élete tehát szorosan összekapcsolódik a Borkanyuk-csoport történetével.

44 Az előzőek Kerekes Erdei József visszaemlékezése alapján íródtak.

Az ejtőernyős csoport anyagi felkészítése

Most pedig szóljunk a Borkanyuk-csoport úti előkészületeiről. A csoport tagjai átvették a feladathoz szükséges fegyvert, felszerelést, és más anyagokat. A magyar hatóságok később gondosan számba vették a birtokukba került szovjet eredetű tárgyakat, így pontos képet kaphatunk a csoport anyagi ellátottságáról, az egyes személyek felszereléséről.

Minden partizánharcos géppisztollyal, pisztollyal, s elegendő lőszerrel volt felszerelve. Fejenként 2—2 kézigránát volt náluk. Ezenkívül még 50 kézigránátot, 10 időzíthető robbanókészüléket és nagy mennyiségű lőszert hoztak magukkal. Ellátták őket a szükséges műszaki anyagokkal és térképekkel is.⁴⁵

Kövágó Gyulánál pl. az alábbi felszerelés volt: 2 kézigránát, 2 robbantó gyutacs, 1 tájoló, 1 zseblámpa, 1 kulacs. Az apróbb személyi tárgyakon túl hamisított személyi okmányok is voltak nála. Mozsarovicznál 1 tőr volt. Találtak még nála 200 pengőt, hamisított iratokat és némi élelmiszert. Hábermannál 800 pengő készpénz volt.

A személyi felszerelésen túl ejtőernyővel ledobtak egy bádoggal, amely a Stebna-i gátóházánál ért földet. Ebben egy doboz izzógyújtó, 5 sátorlap, 3 pár barna férficipő, 4 pár rövid harisnya és élelmiszer (2 kg cukor, 3 doboz kétszersült, 1 csomag konzervkávét, 2 kg húskonzerv), valamint mosdófelszerelés volt.⁴⁶

Az első 3 fő kiugrása után kioldották a repülőgép szárnyára erősített 3 hatalmas csomagot is, amelyben robbanóanyag volt. A határ német oldalán később 2 nagy ejtőernyős csomagot találtak, amelyben fegyver, gyújtózsín, 30—30 kg robbanóanyag és újra csak élelmiszer volt.⁴⁷

A terület módszeres átkutatása során 1942. január 6-án 38, egyenként 30—40 kg ekrazitot tartalmazó ládát is találtak, amelyeket ugyancsak ejtőernyővel, repülőgépről dobtak le. A ládákon — megtévesztésül — német címke volt. A nyomozó szerveknek feltűnt, hogy a csoport létszámához viszonyítva túl sok a robbanóanyag. 6 ember ennyit nem igényel. Azt a következtetést vonták le, hogy a partizánok „további, esetleg nagyobb vállalkozásra számítanak”. Ma már tudjuk, hogy ez a II. csoport lett volna.⁴⁸

A harcosok szürke overallba (ejtőernyős formaruhába) voltak öltözve.

Borkanyuk a szükséges költségekre még Moszkvában 12 000 pengő készpénzt és 500 dollárt vett át.⁴⁹

A híradást egy 20—30 watt erejű rádió adó-vevő készülékkel biztosították volna. A rádió és az áramfejlesztő dinamó gondos, ütésbiztos csomagolásban egy kisebb szekrénybe volt beépítve. Tartalék alkatrészeket is hoztak magukkal. Ezeket, más felszerelési tárgyakkal együtt, a gépről külön csomagban, ejtőernyővel dobták ki.

Mikor Razovszkij Moszkvában átvette a készüléket, egyidejűleg megkapta a rádióforgalmi utasításokat is. (A leadási mód, a hullámhossz stb.). Írásban rögzítették az adások időpontját is. Ez később a magyar hatóságok kezére jutott. A rejtjelkulcsot gondosan betanulta, s arról rajta kívül más senki nem tudott. Borkanyuknak és Hábermannak volt egy külön kódrendszere is, amit viszont a rádiós nem ismert. A csoport rádiókapcsolata tehát gondosan meg volt szervezve.⁵⁰

45 HM 1942. eln. 13. oszt. 35 580.

46 VKF 1942. 267. d. 351., 357. f.

47 Uo. 363. f.

48 Uo. 357. f.

49 Uo. 360. f.; HM 1942. eln. 13. oszt. 35 580.

50 Csendőrségi lapok 1942. november 1.

A csoport tagjait ellátták hamis személyi okmányokkal is. A dokumentumokban az alábbi irattípusokról esik szó: állampolgársági bizonyítvány, népmozgalmi igazolvány, kijelentőlap (egy főnél több darab is), illetőségi bizonyítvány, civilruhás fényképek (új igazolványokba), polgári személyi lap, bejelentőlap.

Ezek némelyikéről a magyar hatóságok egyértelműen megállapították, hogy hamisak.

A csoport bevetése

A felkészített Borkanyuk-csoportnak az előzetes tervek szerint 1941 november második felében kellett volna elindulnia Magyarországra. De váratlan akadályok jelentkeztek; nem volt repülőgép, rossz volt az időjárás. Mindenképpen holdtöltekor akartak elrepülni, így aztán 1942. január 4-ét tűzték ki a bevetés időpontjául. Úgy volt, hogy a II. csoport — mint említettem — január 28-án indul majd utánuk.

A bevetésre kész csoportot Anapából átvitték az DK-re fekvő Gelendzsikbe, ahonnan egy hidroplánnal január 4-én, orosz idő szerint 17 órakor, elrepültek Magyarországra felé.⁵¹

A gépen a 6 partizánon kívül 6 főnyi személyzet volt. Elkísérte őket Alekszander Barikin főhadnagy is, aki addig már több csoportot is a helyszínre vitt.

A Kárpátok hegyei felett 2500 méter magasan repültek, amikor kevéssel egy óra előtt a pilóta jelt adott a felkészülésre. Még egyszer ellenőrizték a felszerelésüket, a rajtuk lévő ejtőernyőt. Borkanyuk figyelmeztette őket a gyülekezés helyére, a kapcsolatfelvétel módjára. Fából készült jelzősíp volt náluk, hogy a földreszállás után ezzel keressék majd egymást. A végső találkozás helye Körösmező volt.⁵²

Éjjel egy órakor kinyitották a gép ajtaját. Pontosan a célterület felett voltak. Barikin főhadnagy jelt adott az ugrásra. Elsőnek Hábermann, majd Dékán és Mozsarovic lépett ki a gépből. Ezután leoldották a szárnyra erősített 3 nagy, robbanóanyaggal teli csomagot. A gép kört írt le, majd újra ráfordult a célterületre. A második részlegben ugrott a rádiós, majd Borkanyuk és Kővágó. Az utóbbiaknál a pontos sorrend nem ismert. Egyedül ők voltak azok, akik magyar területen értek földet.

A csoportot meglepően nagy pontossággal sikerült a célterület fölé vinni. A hiba csak az volt, hogy éppen a határvonal fölött, annak két oldalán szálltak le. Ebben a sávban kétszeresen is erős volt a határőrizet, s mindkét oldalon jelentékeny katonai erők voltak. Ha a gép valamivel beljebb hozza őket, ha túljutnak a kétszeres gyűrűn, talán sikerrel teljesíthették volna küldetésüket.

Hiába indultak holdtöltekor, a Kárpátok felett vad téli éjszaka fogadta őket. Még a horthysta szervek is kénytelenek voltak megállapítani, hogy a földreszállás mostoha körülmények között történt. Az ő példájuk, mint tanulság, még a magyar partizánelhárítási szabályzatba is belekerült: „Körösmezőnél egy ejtőernyős csoport sötét téli éjszakán szállt földre, számukra nagyon kedvezőtlen körülmények között. Szétszóródtak és rövidesen el is fogták őket.”⁵³

A partizánokat a szél elsodorta, s nem is sikerült találkozniuk. Az embereket nagyon megviselte a januári hideg. A helyenként méteres hóban nehezen tudtak mozogni, a lábnyomok áruló jelként maradtak utánuk. Ritkán lakott, átte-

51 VKF 1941. 261. d. 160. f.; 1942. 267. d. 356., 357., 361., 362. f.

52 *Ivan Hrancsak*: Oleksza Olekszijovics Borkanyuk. Uzshorod, 1975. 90. o.; VKF. 1942. 267. d. 357. f.

53 Az ejtőernyős elhárítási ideiglenes szabályozása. 15. sz. melléklet az 1942—43. évi HM—M. határozványokhoz c. szabályzat. 3. o.

kinthető, jól ellenőrzött területre kerültek, ahol kevés reményük volt arra, hogy fedél alá jutnak, s valami meleg ételt kapnak.

Az ilyen vállalkozásoknál több tényező sikeres kapcsolódására van szükség. Itt mindjárt kezdetben baj történt: nem sikerült a földet érés utáni találkozás. Így aztán a csoport megszűnt, s egyenként ki voltak szolgáltatva a karhatalmi erők jól szervezett vadászatának.

A csoport felszámolása

1942. január 5-én a Stebna völgyében a magyar határvadászok egy ejtőernyőre bukkantak. Az ottani gátórháztól nem messze előkerült az a bádoggal ellátott konténer, amit a 3. hv. zlj. fegyverszakértője nyitott fel, nagy óvatossággal. A belsejében élelmiszert, ruházatot és gyújtózsínort találtak. A „Páncélház” közelében hamarosan összecsapás történt. Ezután a magyar katonai szervek erélyes intézkedéseket tettek az ismeretlen támadó, vagy támadók kézre kerítésére. Riadóztatták a helybeli katonai alakulatokat, a csendőrséget, és a „K” kirendeltségeket. Előkészületeket tettek, hogy a csendőrség és az erdészet bevonásával január 6-án átfésüljék Mohelki, Kozmieszcsek, Borkut-É területét.⁵⁴

A havasaljai 2. és a körösmezői 3. hv. század már január 5-én délelőtt akcióba lépett. Körülfogták és módszeresen átkutatták azt a területet, ahol az ejtőernyőst sejtették, mindenekelőtt a „Páncélház” környékét. 11 óra 10 perckor meg is találták az első partizánt. Élve szerették volna elfogni, de az idegen ellenállt, fegyverét használta. A kifejlődött tűzharcban hősi halált halt. A testét 7 lövés érte.⁵⁵

A halott partizánt beszállították a páncélházi őrs laktanyájába. Ruházataról megállapították, hogy ejtőernyős katona, s tisztii rendfokozattal bír. Okmányai szerint Kovács Ferencnek hívták, s losonci illetőségű; 600 pengő készpénz, fényképek, és 6 db. személyi lap volt nála.⁵⁶

Gondatlanságára mutat, hogy zsebében moszkvai vasúti jegyet, és szovjet postai feladóvevényt találtak. Ezek elősegítették a körülmények tisztázását.

Később a magyar szervek megállapították, hogy *Kővágó Gyula* holtteste van a kezeik között. „Ő az a halott, akit kihallgatásomkor a fényképen láttam. A magyar területen meglőtt ejtőernyős” — vallotta Razovszkij.⁵⁷

A magyar határőrizeti szervek már január 5-én felvették a kapcsolatot a Tár-hágóval szemben fekvő német őrssel, s tájékoztatást adtak a történetekről. A fasiszták már tudtak a leszállásról, hiszen aznap már ők is találtak egy szovjet eredetű ejtőernyőt.⁵⁸

A második áldozat a parancsnok helyettese, *Hábermann Sámuel* volt. 6-án délelőtt Brand Oszkár, a sztaniszlai német határrendőrség helyettese közölte a 3. honvéd hv. zlj. parancsnokával, hogy előző este (5-én) 17 órakor Worochta és Tatarów között elfogtak egy szovjet ejtőernyőt.

Az illető azt vallotta, hogy Spiegel Lajosnak hívják, Kassán született, s ott is lakik, a Mészáros utca 36. sz. alatt. Mindezt okmányokkal is igazolta.⁵⁹

A németek ellenőrizni kívánták állításait, ezért átkísérték a körösmezői pályaudvar-parancsnoksághoz. A kassai rendőrség már 7-én megállapította, hogy

54 VKF 1941. 261. d. 150., 151., 158. f.

55 Uo. 160., 162. f.

56 VKF 1942. 267., d. 356. f.

57 Uo. 363. f.; 1941. 261. d. 151. f.

58 VKF 1941. 261. d. 151. f.

59 Uo. 160. f.

az adott lakcímen nem ismerik, a bejelentőhivatalban nyomát sem találják, s nem szerepel az anyakönyvekben sem.

A töredékes adatok szerint Hábermann a németek alapos kihallgatásnak vetették alá. Valószínűleg tagadott, s megpróbálta félrevezetni a fasisztákat. „Adattai az ellenőrzés folyamán hamisnak bizonyultak, így vallomása további része is kétséges.” — olvasható az egyik jelentésben.⁶⁰

Egyetlen adat sem mutat arra, hogy sebesülten jutott volna a németek kezére. Olyan állapotban volt, hogy „átkísérték” kihallgatásra Körösmezőre. Január 9-én mégis azt írják le, hogy „közben sérüléseibe belehalt.” A tatáróvi német parancsnokságon bizonyára megverték, megkínózták. Így ez a tett közönséges gyilkosságnak minősül.⁶¹

A hősi halált halt Hábermann személyét később azonosították.

A két partizán leküzdése után a határ mindkét oldalán erélyes intézkedéseket tettek a még szabaddalbon levők elfogására. A németek 260 SS- és Wehrmacht-katonát irányítottak a határsáv ellenőrzésére. A magyarok a 3. hegyi zászlóalj részeit vetették be. Elrendelték a körösmezői vasútvonal fokozott őrzését, megerősítették a hidak, műtárgyak védelmét. Az egész térségben, de különösen a vasutak mentén, járőrök cirkáltak. Fokozták az utak ellenőrzését. Sor került egyes tereprészek nagyszabású átkutatására. A III/1., 2., 3. erődcsáradok a határterületet fésülték át. Igazoltatták a járókelőket, átkutatták az ott fekvő házakat. 160 gyanús személyt tartóztattak le, s előállították őket a parancsnokságra. Elkoboztak 75 rádiókészüléket is. A kémelhárító szervek az emberek százait helyezték figyelés alá. A kapcsolatok szempontjából számba jehető személyek közül több mint 600 főt vettek őrizetbe.⁶²

A házak falán hirdetmények jelentek meg, amelyekben közlik, hogy a Kárpátok K-i térségében ejtőernyős csoportot dobtak le. Az elfogásukban közreműködőknek jutalmat helyeztek kilátásba. Rahó, Körösmező, Tiszabogdány, Tiszaborkút, Bilin, Fejérpatak falvakban, s a határövezetben, a 3. hv. dandár kidoboltatta, hogy mindazok a polgári személyek, akik a katonákat a leszállt ejtőernyősök nyomára vezetik, 100 P jutalmat kapnak. Az összeget nyomban kifizetik.⁶³

A magas hóval borított erdős-hegyes terep nemcsak az üldözők, de a partizánok erejét is végsőkig kimerítette. A leszállás és a későbbi elfogás helyét figyelembe véve megállapítható, hogy a megmaradt partizánok Magyarország felé igyekeztek.

Január 6-án délután egy helybeli lakos jelentette, hogy az 1008. sz. magassági pontnál⁶⁴ egy „orosz katonát látott, aki német területről magyar területre jött át”. Később az erdőben elrejtőzött. A bejelentés igaznak bizonyult. A helyszínre vezényelt járőr elől egy idegen személy újra német területre menekült. Itt a határőrség elfogta. Mint kiderült, vele volt egyik társa is (Mozsárovics), akinek azonban sikerült egéruat nyernie. Ezt 7-én délelőtt újra látták a térségben; az 1008-as magassági pontnál, a szénaboglyák között rejtőzködött.⁶⁵

A január 6-án elfogott ejtőernyős Bartuk János kassai lakosnak vallotta magát. A kassai rendőrség viszont azon röviden közölte, hogy Bartukot a városban senki nem ismeri, és egyetlen nyilvántartásban sem szerepel. Ezután ismerte csak el, hogy valójában *Dékán József*nek hívják.

60 VKF 1942. 267. d. 357. f.

61 Uo.

62 Uo.; VKF 1941. 261. d. 100. f.; Boldogság felé. 140. o.; *Anatóliáj Szász*; Tovarisces Oleksza. Moszkva, 1971. 87. o.

63 VKF 1941. 261. d. 161. f.; Boldogság felé. 140. o.; Kárpáti Kalendárium. 1971. 32. o.

64 Jablonicán, a Tatár-hágótól DK-re, 15 km-re

65 VKF 1941. 261. d. 161. 162. f.

A kihallgatás során minden lehetőt megkísérelt, hogy félrevezesse a fasisztákat, s lehetőség szerint mentse társait. Kezdetben azt mondta, hogy a csoport parancsnoka egy Nikolajevics Alekszej nevű egyén volt, aki Munkács vidékén lakott. Borkanyuk valójában körösmezői illetőségű volt. Noha jól tudta, hogy milyen feladatokat kaptak, azt felelte, hogy azt a parancsnok csak később, a földön adta volna meg nekik. „Nevezett konok magatartású, meggyőződéses kommunista, akinek a vallomása kétes” — összegezi benyomásait a 3. hv. zlj. parancsnoka.⁶⁶

Dékán vallatása a sztaniszlai SD-szervek előtt folyt. 1942. január 14-én készült el az a jegyzőkönyv, amelyet később a magyar hatóságokhoz is továbbítottak. A defenzív osztály nyomozói azonban személyesen akarták kikérdezni az elfogottakat. Dékánt és a később kezükre jutó Razovszkijt rövid időre átadták a magyar hatóságoknak. A jelek szerint Dékánt még a fővárosba is elhozták kihallgatásra, s csupán a Schönherz-per lezárása után adták vissza a németeknek.

Nincs pontos adatunk arra, hogy mi lett Dékán további sorsa. A németek — miután újabb adatokat nem remélhettek tőle — bizonyára végeztek a rettentetetlen partizánnal.⁶⁷

Január 8-án a németek kezére került V. A. Razovszkij is. Kihallgatása során elmondta, hogy negyediknek ő ugrott. Mint Borkanyuk és Kővágó, ő is magyar oldalon ért földet. Leszálláskor a rádiót magánál tartotta. Elég szerencsétlenül esett, fennakadt egy fán, ahonnan csak órákkal később tudott levergődni. 10 méterrel odébb elásta a készüléket, majd elindult a vakvilágba. Három napi bolyongás után, teljesen kimerülve; Worochta és Jablonica között egy üres kunyhóban húzódott meg. Látta a keresésére küldött határőröket, akiknek megadta magát.

A németeket mindenekelőtt a rádiókészülék érdekelte. Razovszkij nem tudta megjelölni a helyet, hogy hol is rejtette el.

Vallomásáról jegyzőkönyvet vettek fel, majd kihallgatása céljából a németek rövid időre átadták a magyar hatóságoknak is.⁶⁸

További sorsáról semmilyen adat nem került elő.

Nyilván a vele szemben alkalmazott erőszak hatására a vallatáskor Razovszkij beszámolt a csoport eddigi sorsáról. De ő is igyekezett tévútra vezetni a hatóságokat. Így pl. a szabadlábon levő Borkanyuk helyett a halott Hábermannt, azaz Spiegel Lajost nevezte meg parancsnokként. Dékán mentségére elmondta, hogy annak semmiféle különleges feladatot nem kellett teljesítenie.

A magyar szervek már kezdetben nagyon kíváncsiak voltak a két fogoly vallomására, s ezért — német engedéllyel — január 10-én Sztaniszlauba küldték Sándor Zoltán századost, a III/1. portyázó század parancsnokát. A kapott adatok alapján már képet alkothattak maguknak a csoport méretéről, jellegéről, s talán feladatairól is.⁶⁹

A történetek ezután már gyorsan haladtak a végkifejlet felé. Január 9-én a határavadászok jelentést kaptak, hogy a „Páncélház” környékén egy újabb ejtőernyőst láttak. Betért a házakba, szállást kért, de nyilván nem kapott, s ezért újra nekiindult a havasoknak, hogy valami szénapajtában húzza meg magát. A hatóságok ugyanis halálbüntetéssel fenyegették meg mindazokat, akik a partizánoknak bármilyen segítséget adnak.⁷⁰

A 3/4. határavadász őrs legénysége, a helyi segédszolgálatosok és a német ha-

66 VKF 1942. 267. d. 357. f.

67 HM 1942. eln. 13. oszt. 35 580.; *Vadász Ferenc: Legenda nélkül.* i. m. 36. o.

68 VKF 1941. 261. d. 167. f.

69 Uo. 181., 184., f.; 1942. 267. d. 363. f.

70 *Ivan Hrancsak:* i. m. 90. o.

tárörök együttesen indultak a felkutatására. A körösmezői csendőrök jelentése szerint 10-én, 02 órakor, a karhatalmi erők és az idegen ejtőernyős között tűzharc zajlott le. Valószínűleg élve akarták elfogni, de a fegyveres partizán védekezett.

10-én reggel egy 18 fős csoport újra megkísérelte, hogy hurokra kerítse. „Ezek megjelenésekor az orosz ejtőernyős azonnal tüzet kezdett” — jelenti a 3. hv. zlj. A segédszolgálatosok közül 1 fő meg is sebesült. A németek erre golyószórával kezdték lőni a rejtékhelyét. A partizánt több helyen is halálos lövés érte.

A tűzharc a Vech debre-i 1938-as háromszögelési ponttól DK-re, másfél kilométernyire, német területen zajlott le.⁷¹

Így esett el a csoport 5. tagja, *Mozsarovics Mihály*. Holttestét később — fényképről — Dékán segítségével azonosították. A zsebében Dudás Mihály névre szóló okmányokat találtak. Ezekon Alsószelisce község bélyegző lenyomata szerepelt, de a név utolsó betűje „a”-nak volt vésvé. Így vált bizonyossá, hogy ez az irat is hamisított.

Az egyik, Borkanyuk életét tárgyaló ukrán kiadvány szerint Mozsarovics a sztaniszlai börtönben német megtorlás áldozata lett. A rendelkezésemre álló dokumentumok viszont — halála után 3 nappal — azt írják, hogy Mozsarovics „német határvadász szervek által megindított golyószóró tüztől esett el”. A holtteste viszont a náci kezén maradt. Ezt szállíthatták be a sztaniszlai börtönbe.⁷²

„A hatodik még hiányzik” — jelentette január 12-én a VIII. hadtest a VKF-hez. Ez a személy a csoport parancsnoka, *Borkanyuk Oleksza* volt. A magyar hatóságok már sok mindent tudtak felőle. Ismerték személyleírását, feltételezett tartózkodási helyét, egész politikai múltját.

Borkanyuk a határ magyar oldalán ért földet. Bajtársai elsodródtak mellőle, senkivel nem tudott találkozni. A megállapodás szerint a gyülekező Körösmezőn volt. Ez a község alig 6—7 kilométerre fekszik az akkori határtól.⁷³

Borkanyuk Körösmezőn született, ott töltötte gyermekkorát, ott laktak rokonai, hozzátartozói. Ismert minden bokrot, hegyet, sziklát. Könnyen tudott tájékozódni. A hegyek pusztja rajzolata elárulta neki, hogy merre is vegye az irányt. Őt jól ismerték ezen a vidéken, így bizton számíthatott a segítségre.

Haza is jutott, azzal a szándékkal, hogy ott várja be bajtársai érkezését. Ezek is ott rejtőztek volna el, hogy majd a hajsza elcsitultával megkezdjék akcióikat.

Borkanyuk elsőnek testvérbátyja, Borkanyuk Demeter (Dmitrij) özvegyének ablakán kopogott be. A ház a falutól jó messze feküdt, így aligha vehették észre az érkezését. A gazdaasszony befogadta, és Anna nevű 19 éves lánya, valamint Borkanyuk László — Oleksza testvére — segítségével rejtékhelyet készített számára. A pincében vermet ástak, a tetejére krumplit raktak. Néhány nap múltán polgári ruhába öltözött át. Ejtőernyős öltözetét elásták. A januári kegyetlen hideg elől 2 hét múltán Borkanyuk behúzódott a házba, ahol a kemence padkájába vájt üreget magának. Itt éjszakázott, s ide menekült be, ha a házhoz idegenek közeledtek. A családi gondoskodás biztonságot, élelmet, ruházatot nyújtott számára. A hozzátartozók rendre tájékoztatták a körülöttük zajló eseményekről. Látták a karhatalmi erők mozgását, a razziázó csendőröket. Egymást érték a házkutatások. Hírét vette társai elfogásának is. Borkanyuk erre kijelentette, **hogy ő „nem adná meg magát élve”.**⁷⁴

71 VKF 1941. 261. d. 171. 184. f.

72 *O. Borkanyuk*: Csím je dia nasz... i. m. 329. o., 175. jegyzet; VKF 1941. 261. d. 184. f.

73 *I. Homenko*: i. m. 100. o.; Kárpáti Kalendárium 1975. 62. o.

74 *Anatolij Sztasz*: *Tovariscs Oleksza*. Moszkva, 1971. 82. o.; HM 1942. eln. 13. oszt. 35 580.

Remélte, hogy elmúlik a tétlen várakozás időszaka, s előbb-utóbb megkezdheti a feladat végrehajtását. Több adat megerősíti, hogy a Moszkvában kapott eligazítás szerint csak később, alapos tájékozódás után kezdhették volna meg tevékenységüket. Borkanyuk egyszer azt mondta Razovszkiynak, hogy leszállás után 2 hét múlva már képesek lesznek Moszkvával rádiókapcsolatba lépni. Dékán pedig arról vallott, hogy tevékenységüket csak kb. 1 hónap múlva kezdhették volna meg.⁷⁵

A per során a bíróság is azt a tényállást rögzítette, hogy a szándékolt várakozás egy hónapja alatt nem akartak akciókat kezdeni, hanem csupán tájékozódni kívántak. A megbízás is úgy szólt, hogy majd „amikor a helyzetet elég érettnek találják, kezdje meg a partizáncsapatok szervezését”.⁷⁶

Mindenekelőtt az illegális KP tevékenységét akarták felélnéni. Kapcsolatba kellett lépniük a párt vezetőivel, aktivistáival. Életre akarták kelteni a pártszervezeteket, egyeztetni tevékenységüket. Borkanyuk át akarta adni a legfrissebb politikai utasításokat, ismertetni kívánta az adott időszakban kövendő stratégiát és taktikát.

Borkanyuk elsősorban arra a forradalmi mozgalomra kívánt támaszkodni, amely a Tisza felső forrásvidéke mentén bontakozott ki. Razovszkij úgy tudta, hogy „a parancsnoknak Magyarországon régi kommunista ismerősei vannak, akikhez fordulnia kell”.⁷⁷

Moszkvából valóban nevekkkel, címeikkel, a kapcsolatokra vonatkozó pontos utasításokkal tértek haza. Szóba került egy bizonyos Hennescsuk nevű kárpátaljai kommunista, valamint egy Ledney nevű elvtárs neve. Ez utóbbi ott lakott a leszállási hely közelében. Borkanyuk is, Hábermann is ismerték. Ez a Ledney rokona volt annak a Ledney Ivánnak, aki a II. sz. csoportba nyert beosztást. Az említett két személlyel kapcsolatot kellett teremteniük.⁷⁸

Ez az adat is azt igazolja, hogy a II. sz. csoport is valóban e térségbe készült elő. Nagyszabású, egymásra épülő mozgalom volt itt kibontakozóban, amit egyébként a horthysták is megsejtettek.

A VKF bíróságának egyik későbbi peranyagából egy újabb forradalmi bázisról is képet kaphatunk. Dékán József vallatása során a defenzív szerveknek sikerült megtudniuk, hogy kapcsolatba kellett lépniük a nagybocskói Sajovics Chaskel kovácsmesterrel, „aki ismert kommunista, és akinek a támogatására számíthat” — olvasható a bírósági iratban.

Sajovicsot 2 nappal Borkanyuk letartóztatása után vették őrizetbe, hűtlenség büntetvével vádolva. A VKF bírósága szerint Sajovics kapcsolatban állt a Lokota Miklós, a CsKP volt parlamenti képviselője és a Moskovics Miklós vezetése alatt álló forradalmi csoporttal. Sajovics 1941 decemberében pártkapcsolatai útján olyan utasítást kapott, hogy „szervezen partizán csoportokat, amelyeknek feladatuk volt a rombolások véghezvitele, a szovjet csapatok és különösen az ejtőernyősök támogatása”.⁷⁹

A per anyagából kiderül, hogy 1941 végén Nagybocskón erős illegális pártszervezet működött, amely készen állt a partizánharcra. Sajovics meggondolatlanul olyan kijelentéseket tett, hogy „számos beszervezett embere van, akik készen állnak a cselekvésre, csak várják a parancsot”.

Csupán emlékeztetni szeretnék arra, hogy a csoport feladatai között a nagybocskói „Klotild” fedőnevű hadiüzem elleni akció is szerepelt. Ennek végrehajtásánál minden bizonnyal a helyi partizáncsoportra is támaszkodni kívántak.

75 Uo. VKF 1942. 267. d. 363. f.

76 HM 1942. eln. 13. oszt. 35 580.

77 VKF 1942. 267. d. 362. f.; Hadtörténelmi Közlemények, 1976. 3. sz. 522. o.

78 VKF 1942. 267. d. 365. f.

79 HM 1942. eln. 13. oszt. 45 635.

A bíróság a Sajovics és a nagybocskói kommunisták tevékenysége közötti összefüggést „minden tekintetben valószínűsített”-nek látta. Magyarázatul megjegyzi, hogy az adatok csak 1942 elején váltak ismertté, „amikor a németek az elfogott orosz ejtőernyősöket kihallgatásuk céljából rövid időre rendelkezésre bocsátották”.⁸⁰

Sajovics 6 év fegyházbüntetést kapott. Felsőbb pártkapcsolata, a vele együtt letartóztatott Moskovics Fülöp „kihallgatás közben rosszul lett ... ahol rövidesen meghalt”. Őt is joggal sorolhatjuk a Borkanyuk-csoport hősi halottai közé.⁸¹

A nyomozó szervek más ügyekben is megkísérelték, hogy megtalálják a feltételezett kapcsolatokat az elfogottak és a Borkanyuk-csoport között. A Spanyolországban harcolt Fábry István írja pl., hogy hazatérése után, 1941 őszén letartóztatták. A kémelhárító nyomozói hallgatták ki. „Nevemet kapcsolatba hozták Borkanyukkal, akit mint szovjet ejtőernyőst éppen abban az időben fogtak el” — írja Fábry.⁸²

Borkanyuk Oleksza — Vaszil nevű bátyja révén — kapcsolatot teremtett egyes illegalitásba vonult kommunistákkal. Olyan feladatot adott számukra, hogy „a szabotálásról, az egyéni felforgató akciókról áttérjenek a tömeges fegyveres harcra”.⁸³

A távlati célt Borkanyuk abban látta, hogy megteremtse az illegális pártmunka és partizánharc egységes központját. A feltételek ehhez sajnos még nem voltak adottak.

Borkanyuk a leszálláskor elvesztett géppisztolya helyett puskát akart szerezni, állandóan tájékozódott Kárpátalja helyzetéről, a nép hangulatáról, a hatóságok ellenintézkedéseiről. Érdeklődött arról is, hogy milyen lehetőség van partizáncsoportok szervezésére. Több tényező igazolja, hogy előkészületeket tett az illegális életre való áttérésre. Ezek alapján állítja azt a hadbíró, hogy „mihelyt az időt elérkezettnek látja, tevékenységbe akart kezdeni és a vállalt feladatot végre akarta hajtani”.⁸⁴

A Borkanyuk-per

A nyomozó szervek sejtették, hogy Borkanyuk valahol Körösmezőn bújkál. A csendőrkopók egész hada nyüzsgött a faluban. Egyre-másra folytak a házkutatások. A helyzet nyugtalanító volt, s a hatóságok attól tartottak, hogy az elégedetlenségnek vezére támad. A vezető szervek fokozták a keresést. A „hatodikát” minden áron meg akarták találni. Letartóztattak számos kommunistát és szimpatizánst. Ezeket a vallatások során kegyetlenül megkínózták. Február 9-én elfogták Borkanyuk testvérét, Lászlót, azaz Vaszilijt, akit valóságos tortúrának vetettek alá. Ekkor letek nyomra. Van olyan feltevés is, hogy a csendőrök megfigyelték Vaszilij mozgását. Feltűnt nekik, hogy gyakran ment Demeter testvére feleségéhez. Gyanús lett a dolog, házkutatást tartottak, s így jutottak Oleksza nyomára. Vaszil Ruszin, a későbbi neves partizánparancsnok, viszont azt írja, hogy a csendőröknek provokátorok segítségével sikerült Borkanyuk nyomára akadniuk.⁸⁵

80 Uo.

81 Uo.

82 Magyarok Csehszlovákiában. Bratislava, 1969. 166. o.

83 *I. Homenko: Szabadságunkért...* i. m. 100. o.

84 HM 1942. éln. 14. oszt. 35 580.

85 Uo. *Anatólji Szász.* i. m. 1971. 85. o./ HIL Partizán-gyűjtemény (Pgy) Sz—74. Duklja Almanach. 1955. 2. sz.

1942. február 12-én reggel a csendőrök letartóztatták Borkanyuk Olekszát. Állítólag szuronnal döfködték a rejtekhelyét, s így találtak rá. Sorsában osztottak hozzátartozói is. 19-én elfogták szállásadóját, özvegy Borkanyuk Deme-ternét, testvére özvegyét, annak két fiát, Jurkót és Vaszilkót, valamint 19 éves leányát, Annát. Őrizetbe vették Doszja nevű hűgát, Sztepan nevű öccsét, Iván unokaöccsét, valamint másokat.⁸⁶

A letartóztatást követő házkutatás során több, Borkanyuk személyére és feladatára utaló bizonyítékot találtak.

A vád valamennyiük ellen „hűtlenség” büntette volt.

Az 1942. június 19-én kiadott büntető indítványban megtaláljuk a 21 éves Borkanyuk János nevét is, akiről a szeptemberi tárgyaláson mint „időközben elhalt” személyről beszélnek.⁸⁷

A családtagok közül csak Demeter bátyja 2 gyermeke tért haza a szülőfaluba, de később ők is elpusztultak. A többiek valamennyien a fasiszták áldozatai lettek.⁸⁸

Borkanyukra hosszú kálvária várt. A letartóztatottakat Turjaremetén, az álami löistállókban őrizték. Később megismerték Munkács, Szentmiklós, Perecsény és Ungvár börtöneit. Borkanyukot ezután Budapestre szállították, ahol a Conti utcai katonai börtönben, majd a Margit körúti fegyházban őrizték.

A nyomozók embertelenül megkínózták. Mindenáron adatokat szerettek volna kapni Borkanyuk pártkapcsolataira, az illegális kommunisták tevékenységére, a párt vezető szerveinek munkájára. A reá szakadt megpróbáltatásokat Borkanyuk bátran, hősi lélekkel, kommunista vezetőhöz méltóan viselte. A peranyag tanúsága szerint a már amúgyis ismerteken túl egyetlen kérdésben sem vitte előbbre a nyomozók munkáját.⁸⁹

Pedig a nyár derekán már folyt a Schönherz Zoltán és 12 társa elleni per⁹⁰ előkészítése, s a nyomozók bizonyára szívesen kapcsolták volna össze ezt, s szovjet részről kezdeményezett külső és belső „beavatkozás” tényeit.

1942. június 19-én a VKF bírósága Várallyai Boda Imre szds. vezetése alatt elrendelte a nyomozati eljárás lefolytatását. Augusztus 15-én megszületett a vádparancsot követő büntető indítvány. Ezt olvasva tévesnek bizonyul az a szakirodalomban gyakran felbukkanó állítás, hogy az ügyész nem halált, hanem csupán 15 évi fegyházat kért Borkanyuk Oleksza büntetéséül. A büntető indítvány valójában a hűtlenség esetére kiszabandó kötél általi halálbüntetésre tesz javaslatot.⁹¹

Míg a per előkészítése folyt, némileg nyugodtabb napok köszöntöttek Borkanyukra. Fogolytársai gyakran látták őt, amint egy ócska katonaruhába, vagy melegítőbe öltözködve sétál a börtön udvarán. Testén még látszottak a verések nyomai. A börtön kommunista foglyai hamar megtudták, hogy egy „orosz partizán vezér” van a kopók őrizetében. Igyekeztek beszélni vele, segítettek, támogatták. Élelmet adtak neki, mert feltűnt, hogy Oleksza senkitől nem kap cso-

86 Lobogó 1962. október 3.; *I. Hracszak*: O. O. Borkanyuk: i. m. 91. o.

87 1942. augusztus 15-én Borkanyuk Annával együtt a 10. sz. helyőrségi kórház fogolyosztályán volt.

88 *I. Hracszak*: O. O. Borkanyuk i. m. 92. o.

89 HLL Pgy. Sz—74. Duklja Almanach. 1955. 2. sz.

90 Tanulmányom elkészülte után jelent meg *Máté György—Vida Ferenc*: Hűség és hűtlenség c. könyve, amely a 178—184. oldalakon személyes élmények alapján foglalkozik a Borkanyuk és Schönherz perekkel. A könyv anyagát már nem volt módom felhasználni, noha témámhoz hasznos kiegészítő anyagokat tartalmaz. A szerzők állítása a vádindítvány tartalma tekintetében eltér a tanulmányomban közöltektől.

Téves a könyv azon állítása is (184. o.), hogy Borkanyuk fegyver által pusztult el. A peranyag záradéka „kötél általi halálbüntetés”-ről szól.

Máté György már korábbi műveiben is foglalkozott a két perrel. L: Fénysugár. Budapest, 1954.; Távirat éjfélikor. Budapest, 1962.

91 HM 1942. eln. 13. oszt. 35 580. L. itt a per 24. sz. irata. A „kötél által végrehajtandó halálbüntetésre” az 1930. évi III. t. c. 59. §. utolsó bekezdését alkalmazták. A 15 évet említ: Magyar Szabadságért. 1946. 43. o.; A szocialista forradalomért. i. m. 74. o.

magot. Segítették, hogy a börtön szövődésében kapjon munkát, ahol nyugodtan beszélhettek vele.⁹²

Volt fogolytársai így emlékeznek reá (I. Spevák írja): „Nagy hatással volt reánk Borkanyuk elvtárs optimizmusa, életereje, elszántsága. »Leksza«, ahogyan neveztük, viselkedésével nemcsak a foglyok között vívott ki tekintélyt, hanem még az ellenség körében is.” Máté György: „Kisfiát hozta szóba. Máskor nem beszélt még róla. Pár mondat volt, ebből sejtettem csak, hogy a halálra is gondol. Menni kellett, kezet fogtunk, mosolyogva. Mennyi mondanivalóm lett volna, biztató, bátorító, ígérő. De egy szót sem tudtam szólni.”⁹³

A VKF bírósága a Borkanyuk-ügy tárgyalását 1942. szeptember 25-re tűzte ki, s még azon a napon ítéletet is hozott.

Itt mindjárt előjáróban fel kell vetni a bíróság illetékességének és az eljárás jogszerűségének kérdését.

Tekintsünk el itt most attól a tényről, hogy a VKF bíróságának életrehívása már eleve ellentétben állt a törvényekkel, s bíraskodás gyakorlatával és szokásaival. Gróf Bethlen István szerint ezzel a törvényt osztó vezérkari főnökében „olyan hatalom van, hogy erre még nem volt példa a magyar történelemben”.⁹⁴

A különbíráskodás bevezetése arra volt hivatva, hogy a jogra való tekintet nélkül, de annak álarcában, kíméletlenül letörjön minden olyan megmozdulást, amely ellentétes a militarista körök háborús törekvéseivel.

A per során Borkanyuk arra hivatkozott, hogy nem magyar állampolgár, a Vörös Hadsereg katonája, s harci vállalkozás közben fogták el. Ezért azt követelte, hogy a hadifoglyokra vonatkozó nemzetközi jogi szabályok szerint bánjanak vele.⁹⁵

Borkanyukról a legkorábbi bírósági iratok mint „kétes állami polgárságú” egyénről beszélnek, aki „Apechlia-i lakos (Szovjet-Oroszország)”. A körülményt később nyilván tisztázták, mert a bírósági ítélet mint „ismeretlen illetékességű, szovjet-orsz állampolgárról” beszél. A későbbiekben elismerik, hogy „mielőtt a magyar csapatok Kárpátalját visszafoglalták... Szovjet-Oroszországba ment, s ott telepedett meg”. 1941-ben, januárban, elnyerte az orosz állampolgárságot. Addig viszont csehszlovák állampolgár volt!⁹⁶

Való igaz, hogy egyetlen napig sem élt az önálló magyar állam joghatósága alatt. A vád ellene mégis hűtlenség büntette volt.

A perirat is elismeri, hogy besorozták katonának, kiképzésben részesült, s mint fegyveres harcos, mint kombattáns személy, egyenruhában indult el a kapott parancs teljesítésére. Kombattánsnak tekintendő, akit a feladata végrehajtása közben fogtak el. Ezért reá is vonatkoznak az 1907-es „Hágai konvenció” megállapításai. E szerint pusztán azért, mert harci feladatát teljesítette, nem vonható felelősségre, miután hadifogságba jutott. Borkanyuk személyére vonatkozóan a horthysták ezeket a nemzetközi törvényeket sokszorosan megsértették.

A bíróság, hogy a nyilvánvaló jogsértést leplezze, így érvelt: „Tekintettel arra, hogy vádlott az egyenruhát levetette, tehát [magát] mint katonát felismerhetetlenné tette, reá nézve a hadifoglyokra vonatkozó nemzetközi jogszabályok nem alkalmazhatók, s ennél fogva őt polgári egyénnek kell tekinteni.”⁹⁷

92 Népszabadság 1972. október 7.; I. Hranca: O. O. Borkanyuk i. m. 93. o.

93 Uo. 92. o. Kárpáti Kalendárium. 1971. 32. o.; Máté György: Fénysugár. i. m. 64. o.

94 Saly Dezső: Szigorúan bizalmas. Budapest, 1945. 1. ott 1944. február 25.; A katonai bíraskodásról: Magyarország 1979. november 4.; december 16.

A VKF bíróságának életre hívására 1941. október 30-án miniszterelnöki rendelettel került sor. Illetékességébe csupán az 1930. évi 3. tc. 59. szakaszába ütköző cselekmények elbírálása tartozott. L. e. témára Vargyai Gyula művét — Jogtudományi Közöny. 1981. V. hó, 365—373. o., amely sajnos már tanulmányom elkészülte után jelent meg.

95 Népszabadság, 1962. október 3., 1972. október. 7., Vadász Ferenc: Legenda nélkül. i. m. 25. o.

96 HM 1942. eln. 13. oszt. 35 580.

97 Uo.

A védekezés során Borkanyuk végsőkéig ragaszkodott katonai mivoltához. Hangoztatta, hogy a Vörös Hadsereg tagja. parancsot teljesített, s így adott helyzetben hadifogolynak tekintendő.

Felvetődik a kérdés, hogy az egyenruha viselése kritériuma-e a kombattáns tevékenységnek? Nem, nem előfeltétele! Borkanyukot, mint a hadviselés egy speciális formáját — partizán tevékenységet — végző kombattánst más oldalról is megilleti a nemzetközi jog védelme.

A Hágai Egyezmény szerint a nemzetközi jog oltalma nemcsak a hadsereg tagjait, hanem a milíciák és „önkéntes csapattek” tagjait is megillették. Ennek azonban 4 előfeltétele volt.

1. Élükön olyan személy áll, aki alárendeltjeiért felelős.
2. Állandó és távolról is felismerhető megkülönböztető jelzést viselnek.
3. Fegyvereiket nyíltan hordják.
4. A hadműveleteikben betartják a hadviselés törvényeit és szokásait.⁹⁸

Mikor ezt kodifikálták, a partizán kifejezés még nem volt elterjedve. Az „önkéntes csapattek”-et megillető jogi védelem feltételeinek a partizánmozgalom is teljes egészében megfelel. A Hágai Egyezmény értelmezése szerint tehát a civil ruhában küzdő partizánok is kombattáns személyek, akiket véd a nemzetközi jog.

Borkanyukot — és társait — az említett 4 feltétel szerint is védett személynek kellett volna tekinteni:

1. Éppenséggel ő volt a csoport vezetője. A bíróság is egy „6 főből álló ejtőernyős csoport parancsnoka”-ként emlegeti.
2. A perirat szerint „ejtőernyős egyenruhát” viseltek.
3. Fegyvereiket nyíltan hordták, s azzal több alkalommal is szemtől szembe harcoltak. Borkanyuknál ott volt a felszerelésével együtt kapott pisztolya is.
4. Nem ők, hanem velük szemben nem tartották be a hadviselés törvényeit, így különösképpen a hadifoglyokra vonatkozó törvényeket.

Egyébként, hogy Borkanyuk partizán volt, s partizán tevékenység folytatására tért haza, azt a periratok is elismerik. Az ítéletben olvasom: „Azért jött Magyarországra, hogy „partizán mozgalmat szítson”, „kezdje meg a partizáncsapatok szervezését” stb.

A Borkanyuk ellen lefolytatott per egyértelműen politikai per volt. Beleillik abba a láncolatba, amelyet a horthysta katonai-politikai szervek az 1941 végén, 1942 elején fellendülő haladó függetlenségi mozgalmak, a népfront-törekvések eltiprására kezdeményeztek.

A pert 1942. szeptember 25-én a nyilvánosság teljes kizárásával gyorsított ütemben, egy nap alatt folytatták le. A törvényszék elnöke Szelényi Ernő ezredes, a tárgyalásvezető Topolay Imre hadbíró százados volt. A vádat Szabó Adorján hadbíró főhadnagy, a védelmet dr. Török Adorján budapesti ügyvéd képviselte.

Mind a 4 vádlott esetében kimondták a hűtlenség büntését. Borkanyuk Oleksza esetében megállapították, hogy „cselekménye a magyar állam fegyveres erejének érdekeit nagy fokban veszélyeztette”.⁹⁹ Borkanyuk Olekszát halálra, fivéréét, Borkanyuk Lászlót (Vaszilijt) 10 évi, Borkanyuk Demeternét 5 évi, ennek lányát, Borkanyuk Annát pedig 2 évi fegyházbüntetésre ítélték. A rokonok esetében csupán mint enyhítő körülményt vették figyelembe, hogy cselekményüket

⁹⁸ Heinz Kühnrich: Partizánháború Európában. Budapest. 1973. 26. o.; Herbert Stanke—Lothar Krumbiegel: Der Krieg im Völkerrecht. Berlin, 1961.

⁹⁹ HM 1942. éln. 13. oszt. 35 580.

közeli hozzátartozóik érdekében tették. A bíróság szerint feljelentési kötelezettség terhelte volna őket.¹⁰⁰

Borkanyuk Oleksza esetében a bíróság „enyhítő körülményt nem talált”.

Mikor megkérdezték tőle, hogy bűnösnek érzi-e magát, így válaszolt; „Igen, bűnösnek érzem magam, hogy nem tudtam többet tenni népemért.”¹⁰¹

A bíróság előtt bátran, hősiesen viselkedett. Példáját adta a kommunista helytállásnak. Egy volt fogolytársa így emlékezik. „Ítélethozatal után Oleksza Borkanyuk nagyon sápadtan, de biztos léptekkel jött ki a tárgyalóteremből. A nyakára mutatott. Megértettük és fájlaltuk, hogy az ellenség ismét kiszakít sorainkból egy önfeláldozó, hűséges bolsevikot...”¹⁰²

A visszaemlékezésekből látható, hogy ilyen szigorú ítéletre senki nem gondolt. Még a pesszimisták is 10—15 évvel számoltak, hiszen a hűtlenséggel vádolt Borkanyuk effektíve semmit nem tett — mert a körülmények folytán nem is tehetett — a Horthy-rendszer ellen. A bíróság is csak azt rögzítette, hogy feltehetően tett volna valamit.

Mindenki Schönherz életéért aggódott, hiszen 4 nap múlva, szeptember 29-én kezdődött a KMP titkára elleni ügy. S az ő személyében az egész kommunista mozgalommal, a magyar függetlenségi gondolattal készültek leszámolni.

Bár a párt még alig ocsúdott föl a tavaszi és nyári letartóztatások után, a szabadon maradt kommunisták, együttérzők, lépéseket próbáltak tenni Borkanyuk megmentésére. Ortutay Gyula — a párt kérésére — Bajcsy-Zsilinszkyt elhívta egy találkozóra, egy fiatal budapesti ügyvéd lakására. Ott volt még Pálffy György, Kállai Gyula, Orbán László, Major Tamás. Meg akarták győzni Bajcsy-Zsilinszkyt; „neki latba kell vetnie minden befolyását, hogy Borkanyuk Olekszát ne végezzék ki, segítsen ha kell, a kormányzónál való közbenjárásával a kegyelem kieszközlésében” — írja Ortutay.¹⁰³

Bajcsy-Zsilinszky valóban tett is lépéseket, de a többszöri közbelépése eredménytelen maradt. Egyébként ő is úgy érezte, hogy katonai cselekményről van szó, s ezért maradt hatástalan a politikai jellegű intervenció.

Borkanyuk Oleksza az ítélethirdetés után magánzárkába került. Volt ideje töprengeni élete és sorsa felett. Azok a gondolatok, amelyeket az itt eltöltött napok után papírra vetett, azt tanúsítják, hogy egy pillanatra sem rendült meg, s bátran nézett szembe a halállal. Meggyőződése volt, hogy az ügy, amelyre életét tette fel, győzedelmeskedni fog, ha ő azt a boldog napot már nem is éri meg.

Szeptember 30-án ítéletet hirdettek Schönherz Zoltán és társai felett.¹⁰⁴ A tárgyalásvezető ugyanaz a Topolay Imre százados volt, mint a Borkanyuk-ügyben. A vádindítványt is ugyanaz a személy, Várallyai Boda Imre tette. Az ügyész az előzőleg benyújtott vádiratot hirtelen megváltoztatta, s a korábban javasolt 10—15 év helyett a 6 kommunista fejére halálbüntetést kért. Ez nem kis mértékben megzavarta a letartóztatott kommunisták és kintről segítségükre siető barátaik védekezési taktikáját.¹⁰⁵

Van olyan feltevés, hogy a két per időpontjában német katonai bizottság járt a Margit körúton, s azok közbelépésére szigorították meg mindkét per ítéletét. Schönherz tárgyalásán részt vett Jagow német követ is, akinek jelenléte min-

100 Borkanyuk Lászlóra vonatkozó későbbi iratok. HM 1942. eln. 13. oszt. 59 954. és 1943. eln. 13. oszt. 38 715.

101 *Iván Homenko*: i. m. 100. o.

102 Uo.

103 Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről. Budapest, 1969. 201. o.; *Dernői Kocsis László*: Bajcsy-Zsilinszky. Budapest, 1966. 143. o.; *Lányi Ernőné*: Hősi harcok emlékei. Budapest, 1955. 162. o.

104 HM 1943. eln. 13. oszt. 17 634.

105 A szocialista forradalomért. i. m. 589. o.; Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1964. 360. o.; Népszabadság 1972. október 7.

den bizonytalanságot fokozta a bíróság buzgalmát. Szombathelyi Ferenc a háború után mindenesetre német kényszerként tüntette fel ezt a két gyilkosságot.¹⁰⁶

A fasiszta szervek meg akarták félemlíteni az ország szabadságáért és függetlenségéért küzdő erőket, mindenekelőtt a kommunistákat. Schönherz is érezte, hogy justizmord készül. A fő tüzet ellene összpontosították. Mikor felismerte a bíróság szándékait, arra törekedett, hogy legalább Borkanyuk életét sikerüljön megmenteniük. Régi barátok, elvtársak voltak. Sorsuk most újra összefonódott.

A tárgyalóteremből kijövet Schönherz listát adott át övéinek. „Részletes tervet adott elő, kiket keressenek fel (a szociáldemokratáktól a hercegprímásig mindenféle irányzat képviselői szerepeltek listáján), hogy kegyelmet eszközöljenek ki, de nem neki, hanem az egy héttel előbb halálra ítélt Borkanyuknak.” Másnap nővérétől is azt kérte, hogy járjon közben Bajcsy-Zsilinszky Endrénél, „és mindenkinél aki valamit számít”, hogy az ítéletet megváltoztassák. Nővére csak később értette meg, hogy nem is magáról beszél, hanem Borkanyuk Oleksza életének megmentését szervezi.¹⁰⁷

A partizánparancsnok fölött a végső szót Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a VKF bíróságának illetékes parancsnoka mondta ki. 1942. október 2-án tették elébe a Borkanyuk-per aktáit. „Az ítéletet megerősítem és végrehajtását elrendelem” — olvasható az aláírás fölött. A döntést az elítélttel még aznap közölték. Legfeljebb 24 óra maradt hátra az életéből.

A halálraítéltek ősi jogán a siralomházban Borkanyuktól is megkérdezték, hogy mi az utolsó kívánsága. Ő el akart köszönni barátaitól, elvtársaitól, írni akart feleségének, családjának. A börtön kommunista kollektívája nevében Dr. Weil Emil vett búcsút tőle. Borkanyuk üdvözölte a pártot, és sok sikert kívánt a győzelem után. Találkozott Schönherz Zoltánnal is, akihez még a cseh-szlovákiai pártmunka idejéből meleg barátság fűzte.¹⁰⁸

Feleségéhez és kislányához írott búcsúsorai az eszméihez mindhalálig hű forradalmár, de ugyanakkor az élni akaró és élni szerető ember, apa, férj gondolatait tükrözik. A jövőben egy pillanatig sem kételkedik. „Szilárdan hiszem, hogy ügyünk igaz, és hogy a miénk lesz a győzelem” — írta halála előtt.

Megrendítő búcsúlevele azóta már több antológiában is napvilágot látott. Számvetés és hitvallás ez az élet céljáról és értelméről.¹⁰⁹

Levelet írt húgának, Doszjának és Sztjepán öccsének is, akikről semmit nem tudott.

„Drága, szeretett Cikám!
Kedves lányom, Olecska!

Budapest, börtön, 1942. október 3.

Nem múlt el egy nap, egy óra, hogy ne gondoltam volna rátok. Határtalanul vágyakoztam, hogy visszatérhessek közétek, és folytathassam veletek a mi gyönyörű családi életünket. De a sors máshogy akarta. A katonai törvényszék halálra ítélt. Ezeket a sorokat halálom előtt néhány perccel írom. Úgy érzem, egészséges vagyok, erő és végtelen élnivágyás duzzad bennem... De nincs menekülés. Meg kell halnom. Szilárd bátorsággal megyek a halálba, ahogy a magunkfajta emberhez illik. 41 évet éltem, ebből huszat a szegényemberek ügyének szenteltem. Világéletemben tisztességes, odaadó, fáradhatatlan harcos voltam, nem ismertem önző érdekeket. Sohasem volt álnok a lelkem. Ahogy éltem,

106 A magyar szabadságért. Budapest, 1946. 44. o.; Népszabadság 1967. október 3.; *Roják Dezső*: Akik nem hajtottak fejet. Bratislava, 1963. 75. o. Itt hivatkozik: A magyarországi munkásmozgalom 1939—1945. Budapest, 80. o.

107 *Lányi Ernőné*: Hősi harcok... i. m. 162. o.; *Vadász Ferenc*: Föld alól a fénybe. Budapest. 1969. 181. o.

108 *Vadász Ferenc*: Tenyérnyi ég. Budapest. 1970. 16. p.; Népszabadság 1972. október 7.

109 Kárpáti Kalendárium. 1975. 36. o. Szerették az életet. 216. o.; *I. Hranacsak*: O. O. Borkanyuk i. m. 95. o.

úgy is halok meg. A nép nem feled majd el engem, ha jobb idők jönnek. Valamikor a történelem elmondja az igazságot az én szerény személyemről is. Meghalok, de mégis élni fogok.

Kedveseim, ne sírjatok utánam, és ne szomorkodjatok értem. Manapság ezrével, százezzrével halnak meg a nép legjobb fiai az emberiség jobb jövőjéért. A háború az emberiség legnagyobb szerencsétlensége. Reméljük, hogy ez után a háború után olyan béke jön, mely hosszú időre, talán mindörökre boldogságot fakaszt. Amikor búcsút veszek tőletek, azt kívánom, hogy lássátok meg a békét és a boldog életet. És ha éltek addig, emlékezzetek rólam is egy szóval, neheztelés nélkül...

Kedves feleségem, köszönöm neked együtt töltött szép éveinket. Derék feleségem, derék élettársam voltál. Azt akarom, hogy menj férjhez, és jövőre férjedhez is ilyen legyél. Szeretted Olecskánkat részesítsd jó nevelésben, hogy értékes egyéniség, apja méltó örököse legyen.

Drága kislányom, Olecska! Egyéves voltál, mikor a kegyetlen háború elválasztott egymástól bennünket. Te voltál a vigaszom, te voltál az életem. A halál torkában vérzik a szívem arra a gondolatra, hogy nem látlak többé... Nőj fel boldogságban. Fogadj szót anyukának, legyél jó és igazságos, tanulj, és rendes ember váljék belőled. Sose feledd, hogy édesapád a nép ügyéért halt meg az akasztófán.

Búcsúzom, kedveseim.

Oleksza Borkanyuk."

„Drága kis húgom, Doszja, és kedves testvérem, Sztefan!

1942. október 3.

A katonai törvényszék halálra ítélte. Ma fölakasztanak. Ha valami fájdalmat okoztam életemben, kérlek, bocsássatok meg nekem. Főleg azt bocsássatok meg nekem, ha talán súlyos kellemetlenségetek lenne miattam! Itt már búcsút vettem Vaszilijtól és Evdokiától. Nem vagyok bűnös; mint a Vörös Hadsereg katonája... (Itt néhány szót törölt a cenzúra.)... katonai parancsot kellett teljesítenem, különben nem jöttem volna ide a Szovjetunióból.

Földemet Dmitrij fiaira bízom; műveljék őket. A háború után, ha a feleségem és a lányom nem jön vissza a Szovjetunióból, és nem tartanak igényt az örökségemre, akkor a földem legyen örökre a Dmitrij fiúé. Mellékelem családom fényképeit és egy levelet feleségemnek és lányomnak. Ha véget ér a háború, talán megtudjátok, hol vannak, s elkülditek nekik ezt a levelet.

A tárgyalásról semmit sem írhatok. Remélem, hogy a történelem nem takarítja a tényeket, és hogy egy napon kiderül az igazság. Negyvenegy éves koromban halok meg. Életem minden évét harcnak szenteltem, a szegény nép jobb jövőjéért. Egész életemben becsületes, odaadó voltam a nép iránt, sohasem törekedtem egyéni előnyökre. Ahogy éltem, úgy is indulok a halálba. Szilárdan hiszem, hogy ügyünk igaz, és hogy a mienk lesz a győzelem. Azt is tudom, hogy a nép nem feledkezik meg rólam, ha majd jobb idők jönnek.

Ne sírjatok, ne búsuljatok, legyetek boldogok! Búcsút mondom minden rokonoknak, barátomnak, ismerősömnek.

Testvéretek

Oleksza"

1942. október 3-án reggel 8 órakor a börtön udvarán már felsorakoztak a „kivégzési négyszög”-höz vezényelt katonák. Minden parancsszó, minden dobpergés, a fogyó másodperceket jelezte.

Borkanyukot kivették a siralomházból. Bátran, emelt fővel ment a bitófa alá.¹¹⁰ Tudta, hogy igaz ügyért, ártatlanul hal meg. Utolsó szavaival Sztálint, a Szovjetuniót, a Vörös Hadsereget, a független, demokratikus Magyarországot éltette. Kiáltása túlharsogta a pergő dobok hangját.

A kivégzésnél ott segédkezett egy Klim nevű százados is. Minden kegyelet megsértve ezt ordította a felakasztott Borkanyuk felé: — „Na most kiabáljon!”¹¹¹

A halál 8 óra 50 perckor állt be.

Az Igaz Szó, a magyar hadifoglyok lapja, halála egyéves évfordulóján, Kassai Géza cikkével emlékezett meg a munkásmozgalom két nagy mártírjáról. „Közeleg az idő, amikor nemcsak a Klim féle hóhérlegények, hanem gazdáik is lakolni fognak a Schönherz Zoltánok és Borkanyuk Olekszák legyilkolásáért” — írta a lap.¹¹²

A Schönherz megmentésére tett kísérletek is kudarcra végződtek. Ő egy hét-ten később, 1942. október 9-én járta végig ezt a szomorú utat. A Horthy-fasiszták, akik ekkor még vakon bíztak Hitler győzelmében, diadalt ülhettek. Bár módjuk lett volna rá, nem osztottak kegyelmet.

A magyar munkásmozgalom nem feledte el halottait. „Kállayék rendje” c. cikkében megemlékezett Borkanyuk haláláról a Békepárt „Béke és Szabadság” nevű lapja, 1944 októberében méltató cikket hozott róla a hazánk földjére lépő Vörös Hadsereg lapja, a Magyar Újság is. A cikket újra csak Kassai Géza írta. Az azóta megjelent méltatások száma tucatnyira rúg. Ott szerepel életrajza a Magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosai és a Szocialista forradalomért c. életrajzyűjteményben is.¹¹³

A Borkanyuk-csoport tragédiájának híre minden bizonnyal eljutott a szovjet szervekhez. A II. sz. csoport már nem is indult el. Fodor Zoltán az időben ugyan csak illegális munkára készült. Ő írja, hogy hírért vették Borkanyuk kivégzésének. „A csoport lefogása azt jelentette, hogy egyelőre ez az út nem volt járható.”¹¹⁴ Mint tudjuk, a későbbi csoportok már Lengyelországon át próbáltak hazatérni.

A Borkanyuk-csoportot eltiporták, felszámolták, de a hősök nyomába új harcosok léptek. Kelet-Szlovákiában, a Vihorlát hegységben, Szobránc, Nagymihályi, Homonna vidékén 1944. szeptember 27-től november 15-ig a Tkankó brigád részeként eredményesen küzdött a fasiszták ellen a Borkanyuk nevét viselő partizánosztag.¹¹⁵

1945 elején a morvaországi Javoricsko környékén tevékenykedett a Schneider parancsnoksága alatt álló 70—80 fős Borkanyuk-partizánosztag. Szervezetileg a Jermák-osztag részét alkották, amelyet szovjet ejtőernyős partizánok vezettek. A Borkanyuk-csoportban szovjet, cseh, szlovák, jugoszláv, kanadai, illetve angol, harcosok voltak. Itt szolgált a magyar Horányi Gyula is.

A csoport rajtaütéseket hajtott végre, fegyvert szerzett az ellenségtől. Áprilisban a csoportot Javoricskón egy SS kötelék támadta meg, de kisebb veszteségek árán sikerült kitörniük a gyűrűből. Mivel a lakosság támogatta a partizánokat, a fasiszták a férfiakat kiirtották, s a falut felgyújtották.

A Borkanyuk-csoport még május 9-e után is tevékenykedett. Átfésülték a

110 A kivégzésről: Párttörténeti Intézet Archívuma. Visszaemlékezések. Ratalics Péter. Hr—34; Kárpáti Kalendárium. 1975. 62. o.; Szabad Nép 1945. szeptember 19.; A magyar szabadságért. i. m. 43. 44. o. E napokról ír most megjelent könyvében *Kállai Gyula: Életem törvénye*. Budapest, 1980. 417. o.-n is.

111 *Igaz Szó*, 1943. október 5.

112 *Új*.

113 *Dokumentumok...* i. m. 448. o.; *Magyar Újság* 1944. október 11.

114 *Fodor Zoltán: Az A-3131-es hazatér*. Budapest, 1964. 109. o.

115 *Slovenské Narodné Povstanie na mapach*. Slovenska Kartografia. Bratislava, 1974. 5. o.

környező erdőket, felkutatták a fasisztákat. Később beolvadtak a reguláris hadseregbe.¹¹⁶

A Szovjetunió Hőse

A felszabadulás után Borkanyuk haló porait elszállították szülőföldjére. 1945. szeptember 19-én a Kerepesi temetőben gyászünnepeket rendeztek, ahol átadták koporsóját a Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsa Budapestre érkezett delegációjának. A sírnál honvédek és magyar partizánok álltak díszőrséget, s a koporsót a fővárosi dolgozók ezrei vették körül. Vas Zoltán, Budapest polgármestere, azt hangoztatta búcsúbeszédében, hogy „Borkanyuk elvtárs a magyar szabadságért is harcolt”. Kiemelte, hogy a hős partizán emléke erősíti a barátságot a szovjet és a magyar nép között.¹¹⁷

A magyar kormány nevében Gyöngyösi János külügyminiszter, a Partizán Szövetség megbízásából pedig Dr. Vadnai Ödön búcsúztatta. A koporsót a kárpátukrán delegáció nevében Tarahovics földművelődésügyi népbiztos vette át.

Az eseményről valamennyi lap tudósított. Az Új Szó-ban megjelent méltatást Oldner Vladimir, a Vörös Hadsereg főhadnagya írta.¹¹⁸

Borkanyuk porait visszaszállították a hegyek és fenyvesek földjére. Rahón, a hősi temetőben hantolták el, Kárpátalja népeinek mély gyászától kísérve. Szobra ott áll a sebesen vágató Tisza partján. Szülőfalujában, Körösmezőn is emlékmű őrzi a népért küzdő hazafi nevét.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1965. május 8-án, a fasizmus feletti győzelem 20. évfordulóján, határozatot hozott, amelynek értelmében Borkanyuk Olekszát, a Kárpátontúli országrészi pártbizottság volt titkárát „a Nagy Honvédő Háború időszakában ... a német fasiszta hódítók ellen vívott harcban szerzett különleges érdemekért, a bátorságért és hősiességért posztumusz” a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.¹¹⁹

Valóban hős volt, bátor, igaz ember. Élete rövid 41 esztendeje alatt három ország, Csehszlovákia, Magyarország, a Szovjetunió történelmében játszott tevékeny szerepet. A szegény emberek, a favágók, szénéégetők, erdei munkások, pásztorok, tutajosok profétája volt, értük élt, értük is halt mártírhálált. De amíg eszmélt, mindig a népek barátságát, a dolgozók testvériségét hirdette.

„A nép nem felejt el, ha szebb idők köszöntenek rá” — írta búcsúlevelében. Valóban, a jelesebb évfordulók alkalmából három ország sajtója hoz róla megemlékezést. Borkanyuk emlékét mi is magunkénak valljuk. „Hőse ő a mi népünknek is: a magyar antifasiszta ellenállás kimagasló alakja, mártírja, aki azért áldozta fel életét, hogy hazánk hamarabb szabaduljon az elnyomók jármából” — írta róla a Népszabadság a csoport bevetésének 35. évfordulóján.¹²⁰

116 Horányi Gyula levele a szerzőhöz.

117 Szabad Nép 1945. szeptember 20.

118 Új Szó 1945. szeptember 20.

119 *I. Hircsak*: O. O. Borkanyuk. i. m. 98. o.; Boldogság felé. i. m. 140. o.

120 Népszabadság 1976. január 11.: Itt a tanulmány végén jegyzem meg, hogy Oleksza Olekszijovics Borkanyuk nevét a magyar hadbírósg Borkanyuk Elek változatban használta.

1942-ben megjelent a Szovjetunióban élő magyar írók, művészek, tudósok, publicisták és munkásmozgalmi funkcionáriusok „A magyar néphez” c. felhívása.

Ezen Borkanyuk Sándor néven szerepel az aláírása. Ugyancsak így említi őt a „Béke és Szabadság” c. lap 1944. március 1-i száma is. L. Hadtörténelmi Múzeum Nyomatványtár. 6244.

Йожеф Гажси

ПАРТИЗАНСКАЯ ГРУППА БОРКАНЮКА

Резюме

Используя оригинальные источники, статья впервые дает цельную картину деятельности партизанской группы Борканюка, десантированной 4 января 1942 года.

Возглавляемая Олексой Борканюк группа парашютистов в составе 6 человек приземлилась в северо-восточных Карпатах, недалеко от перевала Татархаго. Ей было поручено проведение боевых и диверсионных действий, ведение разведки и установление связи с находившейся в подполье партией, а также организация новых партизанских групп. Партизаны намеревались также выполнять взрывы на железной дороге, проходившей через Карпаты.

В статье излагается биография участников партизанской группы, говорится о их подготовке и материально-техническом обеспечении акции. Одновременно с группой Борканюка прошло подготовку также и другое звено группы. В нем было 6 человек под руководством Рожа Рихарда. Однако они не получили боевого применения.

После боевой подготовки оба отряда были переведены из Москвы в Симферополь, потом в Анапу, а несколько позже — в Геленджик. Отсюда группа Борканюка — 4 января 1942 года — вылетела в Венгрию. Выброска была произведена неудачно, группа рассеялась. Автор сообщает о мерах, предпринятых фашистами для поимки партизан, повествует о дальнейшей судьбе каждого из них. Трое партизан погибли смертью храбрых, двоих схватили и позже они тоже погибли. Боканюк был схвачен 12 февраля 1942 года. Были арестованы также и 6 членов его семьи.

В статье описывается следствие, допросы, жизнь Борканюка в тюрьме. Суд военного трибунала начался 15 сентября 1942 года. Процесс имел политическое значение и составлял часть той травли, которая велась фашистами против венгерских коммунистов и участников движения сопротивления. Автор рассматривает также и вопрос правомерности суда. Борканюк был приговорен к смерти и 3 октября 1942 года он был казнен. Спустя шесть дней был убит также и секретарь Коммунистической партии Венгрии Шёнхерц Золтан. В статье рассматривается взаимовлияние двух судебных процессов, автор приходит к заключению, что это были политические процессы, которые носили репрессивный характер, ставили целью учинить расправу и навести страх на население.

Рабочее движение Венгрии сохраняет память об Олексе Борканюку. В Чехословакии две партизанские группы были названы его именем. Борканюк сыграл выдающуюся роль в рабочем движении трех стран — Советского Союза, Чехословакии и Венгрии. За заслуги в борьбе с фашизмом 8 мая 1965 года Борканюку посмертно было присвоено звание «Героя Советского Союза».

József Gajsi

DIE PARTISANGRUPPE „BORKANYUK“

Resumee

Zum erstenmal gibt die Studie — mit der Benützung originaler Quellenmaterialien — ein umfassendes Bild über die am 4-ten Januar 1942 in Kampf geworfenen Partisangruppe „Borkanyuk“.

Die aus 6 Mann bestehende Fallschirmjäger-Gruppe landete unter der Leitung Oleksa Borkanyuk in der Nähe des Taterenpasses, in den Nord-östlichen Karpathen. Ihr Aufgabe bestand in Durchführung Kampf, und Diversionshandlungen, in Aufklärung, im Zustandebringen der Verbindung mit der in Illegalität befindlichen Partei und in der Organisierung weiteren Partisangruppen. Zur gleichen Zeit wollte die Gruppe auch Sprengungen an der über die Karpathen führenden Eisenbahnlinie durchführen.

Die Studie bespricht den Lebenslauf der Teilnehmer, die Ausbildung der Gruppe und die material-technische Vorbereitung der Aktion. Zur derselben Zeit mit der Gruppe Borkanyuk bekam seine Ausbildung auch der zweite Teil der Gruppe. In diesem Teil befanden sich 6 Partisanen, unter der Leitung Richard Rózsa. Dieser kam aber nicht zur kämpferischen Anwendung.

Nach der Ausbildung gelangten alle beide Teile aus Moskau nach Simferopol, dann nach Anapa, später nach Gelendschik. Von hier aus flog die Gruppe Borkanyuk am 4-ten Jänner 1942 nach Ungarn. Aber die Aktion gelang nicht und die Gruppe sich zerstreute. Die Studie bespricht die Massnahmen der Faschisten für die Gefangennahme der Partisanen und macht das Schicksal der einzelnen Partisanen bekannt. Drei Partisanen fanden den Heldentod, zwei wurden festgenommen, aber auch umgenommen Borkanyuk wurde am 12-ten Feber 1942 gefangen. Neben ihre wurden 6 Mitglieder seiner Familie verhaftet.

Der Autor bespricht die Nachforschung, das Verhör und das Kerkerleben von Borkanyuk. Der Prozess vor Kriegsgericht fand am 25-ten Sept. 1942 statt. Der Prozess war politischer Bedeutung und ein Teil der Hetze, die die Faschisten gegen die ungarischen Kommunisten, Widerstandskämpfer betrieben. Der Autor beschäftigt sich auch mit den Rechtsfragen des Prozesses — Borkanyuk wurde zum Tode verurteilt, und am 3-ten Okt. 1942 hingerichtet. Sechs Tage später wurde auch der Sekretär der KPU, Zoltán Schönherz liquidiert. Die Studie prüft auch die gegenseitige Wirkung der Prozesse und stellt fest, dass die Prozesse als politische Prozesse mit Vergeltungs-, und Einschüchterungscharakter galten.

Die ung. Arbeiterbewegung bewahrt das Andenken von Borkanyuk. In der CSSR trugen zwei Partisan-gruppen seinen Name. Borkanyuk spielte in der Arbeiterbewegung drei Länder, der UdSSR, CSSR und VR Ungarn eine hervorragende Rolle. Er wurde am 8-ten Mai 1965 wegen seiner Verdienste um den Kampf gegen den Faschismus mit dem Titel „Held der UdSSR ausgezeichnet.“